

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

Forord med bakgrunn	1
1. Innledning	2
1.1 Hva er et områdetiltak?	2
2. Formålet med rapporten	3
3. Metode	3
3.1 Generelt.....	3
3.2 Registreringsarbeidets begrensninger	4
4. Registrering av kulturlandskap	5
4.1 Kulturlandskapet i Åkrafjorden - generelt	5
4.2 Tilskuddmuligheter for kulturlandskapstiltak.....	5
4.3 Omtale av registrerte områder og forslag til tiltak	8
4.3.1 Rafdal.....	8
4.3.2 Hetleflåt	9
4.3.3 Markhus og Markhusstølen	10
4.3.4 Miljateig og Møssegro.....	13
4.3.5 Fjæra	16
4.3.6 Rullestad med stølene.....	16
4.3.7 Skromme med Langebu.....	25
4.3.8 Mosnesdalen/Sandvikedalen.....	27
4.3.9 Glåmo og Nygard	34
4.3.10 Eikemo og Eikemostølen.....	36
4.3.11 Djuve	37
4.3.12 Bjelland, Bjellandnes og Eintveit	39
5. Drøfting av generelle muligheter og utfordringer i Åkrafjorden	44
5.1 Kulturminner og kulturlandskap som grunnlag for verdiskapning	44
5.2 Trussel mot kulturminner og kulturlandskap	45
5.3 Registrering av kulturlandskapsverdier og bruk av landskapsrom	46
5.4 Reiseliv og kulturlandskap.....	47
5.5 Muligheter for å ta kulturhistoriske verdier i bruk i reiselivet	48
5.6 Generelle anbefalinger	49
6. Sluttord	50
7. Litteratur	51

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

Forord med bakgrunn

Åkrafjorden Grendeutval har i flere år arbeidet med et ”områdetiltaksprosjekt” finansiert av Fylkesmannens landbruksavdeling i Hordaland. Grunnlaget for tildeling av midlene er kulturlandskapsverdiene i området, lokalt engasjement og et ønske om næringsutvikling basert på landskapsverdier.

Sommeren 2002 fikk Planteforsk Fureneset, ved cand. scient. Silke Hansen, i oppdrag å registrere kulturlandskapsverdier i området, gi forslag til tiltak for å ta vare på kulturlandskapet i Åkrafjorden, og på denne måten bidra til den lokale prosessen i området. Arbeidet skulle omfatte cirka tre månedsverk og avsluttes med en rapport. Oppdraget er del av ”områdetiltaksprosjektet”.

Jeg vil takke Samson Øpstad, Planteforsk Fureneset og Ann Norderhaug, Planteforsk Kvithamar, for hjelp underveis i prosjektet og under rapportskrivningen og Fylkesmannens landbruksavdeling i Hordaland for godt samarbeid, økonomisk støtte og ulike opplysninger. Jeg vil også takke Etne kommune, Seksjon bygdeutvikling, for godt samarbeid og ulike opplysninger og ikke minst Åkrafjorden Grendeutvalg og alle grunneiere jeg fikk møte i området for å ha blitt tatt imot vennlig og med åpent sinn.

Fureneset desember 2003

Silke Hansen

1. Innledning

Tradisjonell landbruksdrift har gjennom lang tid skapt et rikt kulturlandskap i Åkrafjorden og tradisjonelle driftsmetoder holder fortsatt kulturlandskapet vedlike. Det er også flere pågående restaureringsprosjekt i området som viser pågangsmot og interesse for kulturlandskapet.

Driftsenhetene i Åkrafjorden er små, ofte vanskelig tilgjengelige og har derfor i flere tilfeller blitt lagt ned og fraflyttet. En plan for å ta vare på kulturlandskap i området står derfor framfor store utfordringer. Dette prosjektet skal bidra til at kulturlandskapsverdiene i området ikke bli glemte, men muligens tas i bruk på en ny måte.

Lokal bevissthet om kulturlandskapsverdiene er viktig fordi kulturlandskapet trues på ulike måter. Det har vist seg i mange tilfeller at den lokale verdien og innsatsen er avgjørende for ivaretagelsen av kulturminner og kulturlandskap, særlig i områder med større planer om endringer i landskapet (Baadsvik & Daugstad 2003). Mindre restaureringstiltak satt i gang av grunneierne og andre interesserte er viktige fordi disse viser lokalbefolkningenes interesser og handlingskraft.

1.1 Hva er et områdetiltak?

Områdetiltak kan på en enkel måte beskrives på følgende måte:

- Områdetiltak er når engasjerte mennesker ønsker framtidsrettete tiltak for et verdifullt kulturlandskap og en levende bygd, og får midler til å planlegge tiltakene og en felles strategi.
- Områdetiltaksmidler er jordbruksmidler. Dette betyr at muligheter for jordbruket og andre næringer i tilknytning til jordbruket skal stå sentralt i prosjektet.

Mer utførlig kan områdetiltak beskrives på følgende måte:

Formålet med å starte opp denne tilskuddsordningen under jordbruksoppkjøret i 1997 var å samordne ulike bruk av virkemidler og miljøtiltak i landbruket. For å ta vare på kulturlandskapet og redusere erosjon og miljøforurensing kan en søke økonomisk støtte for enkelte tiltak fra ulike tilskuddsordninger (f.eks. STILK-midler, investeringsstøtte til miljøtiltak i jordbruket, tilskudd til vern og sikring av freda og verneverdige bygninger). Disse ulike miljø- og kulturlandskapstiltakene har et felles overordnet mål: å ta vare på kulturlandskaps- og miljøverdier. For å oppnå en helhetlig utvikling i et område, og skape lokalt engasjement, er det nødvendig å planlegge og samordne disse tiltakene. Områdetiltaksmidler skal derfor nyttes til planlegging av forskjellige kulturlandskaps- og miljøtiltak, dvs. til samordning av grunneiere i et område der kulturlandskapet er av stor verdi, og samordning av tiltak som forbedrer miljøkvaliteter i vassdrag. I tillegg kan et områdetiltaksprosjekt utvikle og fremme nærings- og bygdeutviklingsprosjekter som bidrar til å opprettholde kulturlandskaps- og andre

miljøverdier. Når det kommer til konkrete tiltak skal en benytte andre tilskuddsordninger for kulturlandskaps- og miljøtiltak i landbruket og f.eks. BU-midler.

2. Formålet med rapporten

Formålet med denne rapporten og annen virksomhet i forbindelse med områdetitaksprosjektet i Åkrafjorden er:

- å sette fokus på kulturlandskapsverdiene ved Åkrafjorden
 - å opprettholde og motivere til en lokal og ny bruk av landskapet for å bevare verdiene
- ved å:
- dokumentere viktige kulturhistoriske, biologiske og opplevelsesverdier i landskapet
 - synliggjøre verdien av kultur- og naturlandskapet for verdiskapning
 - foreslå prioriterte og realistiske kulturlandskapstiltak for bruk i drift og fraflytta bruk
 - vise muligheter for å ta i bruk landskapsverdier i næringssammenheng

3. Metode

3.1 Generelt

Ved hjelp av felt- og litteraturstudier og intervju ble det gjennomført en registrering av kulturlandskapsverdier. Relevante registreringer er gitt videre til myndigheter som arbeider med aktuelle planer i området. Ved intervjuene og samtalene med enkelte personer ble det tatt opp ulike tema om kulturlandskap og utviklingen i området. Det ble lagt vekt på å fremme en bred lokal prosess og så vidt mulig å sette i gang enkelte tiltak. Et diskusjonsmøte har blitt arrangert i mai 2003 på Åkrafjordstunet og en har i samarbeid med grunneierne, Etne kommune og Fylkesmannens landbruksavdeling arbeidet med STILK-søknader.

Denne rapporten omhandler kulturlandskapet på sør- og nordsiden av Åkrafjorden. Området strekker seg fra Rafdal på sørsiden av Åkrafjorden og Kalvik på nordsiden, langs med fjorden inn til Fjæra og opp i Sjørdalen til Bergstø. Rapporten inneholder registreringen av kulturlandskapsverdier og anbefalinger for kulturlandskapstiltak. Det taes også opp muligheter for næringsutvikling basert på landskapsverdiene i området. Forslagene som gjelder de enkelte omtalte områdene er i stor grad bygd på grunneiernes interesser og er ment som diskusjonsgrunnlag i den lokale prosessen. I tillegg omfatter rapporten generelle anbefalinger for å fremme den lokale prosessen.

3.2 Registreringsarbeidets begrensninger

Registreringen av kulturlandskapsverdier som er gjort i forbindelse med prosjektet omfatter kun deler av kulturlandskapet i prosjektområdet. Interesse og oppfordringer fra innbyggerne i området og tilgjengelig materiale styrte registreringsarbeidet i prosjektet. Omtalen av kulturlandskapet på de enkelte plassene har derfor ulik detaljeringsgrad. På grunn av utbyggingsplaner på Rullestad blir dette området spesielt utførlig beskrevet slik at dokumentasjonen av kulturlandskapsverdiene kan utgjøre grunnlag for hensyn til disse verdiene i planprosessene. Flere steder er ikke omtalt bl.a. en rekke bruk som er fraflytta (bl.a. Hammarsland, Kvanndal, Kalvik, Teigen, Bråskot, Tysse, Viskjer og Bjørkestronda) og plasser der det ikke ble oppnådd kontakt med grunneierne i prosjektperioden.

Kulturlandskapet er avhengig av bruk og/eller skjøtsel. Grunneieren bestemmer i stor grad hvordan han eller hun ønsker å bruke området som han/hun eier eller har bruksrett til. Grunneierens interesser og grunnlaget for økonomisk drift er derfor de viktigste forutsetningene for tiltak i kulturlandskapet. Grunneieren er derfor tatt som utgangspunkt for forslagene om kulturlandskapstiltak i områder der grunneieren er blitt kontaktet. Særlig på fraflytta bruk har det imidlertid ikke alltid vært anledning til å ta kontakt med grunneierne. Dette bør derfor gjøres i det videre kulturlandskapsarbeidet. Mulige kulturlandskapstiltak for bruk og områder der grunneieren ikke er kontaktet er derfor bare ment som grunnlag for diskusjon.

For flere bruk ligger utfordringen i å opprettholde dagens tradisjonelle drift. Om grunneieren også i framtiden vil ha interesse og mulighet for det, avhenger i stor grad av de generelle betingelsene for landbruket nasjonalt og lokalt.

4. Registrering av kulturlandskap

4.1 Kulturlandskapet i Åkrafjorden - generelt

Både kultur- og naturlandskapet i Åkrafjorden har spesielle verdier. Naturlandskapet kan defineres som de områdene som stort sett er uberørt av menneskets bruk, f.eks. isbreer, skog som ikke var eller er i drift og uregulerte elver og fosser. Kulturlandskapet bærer derimot tydelige spor etter menneskets aktivitet, og utgjøres f.eks. av stølsområder, beitemark, styvingslier og dyrka mark. Dette medfører at bevaring av kulturlandskap er avhengig av å opprettholde landbruksdrift, mens naturlandskap bevares ved at en unngår bruk eller inngrep.

For bevaring av et rikt og variert kulturlandskap er det viktig med en oppfølging av tradisjonell landbruksdrift som er basert på utnyttelsen av de lokale ressursene. I dag omfatter dette i første rekke driftsformer der det inngår beiting av inn- og utmark. Utmarksbeite brukes i stor grad på f.eks. Eikemo, Rullestad og i Markhus/Hetleflåt, mens det har gått tilbake andre steder f.eks. i Mosnesdalen og på Eintveit og Bjelland. I Åkrafjorden er også andre tradisjonelle driftsformer fortsatt i bruk og setter sitt preg på landskapet på en positiv måte. Disse omfatter setring på Eikemostølen, sauehald og melkeproduksjon med geit på flere bruk, ljaslått f.eks. på Hetleflåt og styving av trær bl.a. på Rullestad og Miljateigen.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden er også svært rikt på kulturminner fra ulike tider. Det finnes bl.a. mange gamle ferdselsårer og bygninger i området. Særlig på nordsiden av Åkrafjorden er det flere fraflytta bruk med mange bygninger. På flere plasser var det tidligere små samfunn med egen skole, post, sagbruk eller annen næringsvirksomhet. Plassene har kulturhistoriske verdier og noen brukes fortsatt periodevis.

4.2 Tilskuddmuligheter for kulturlandskapstiltak

For alle kulturlandskapstiltak som er foreslått i denne rapporten finnes ulike muligheter for å søke om tilskudd. Mest aktuelle er:

- STILK (Spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap, kommunen og Fylkesmannens landbruksavdeling) fra 2004 av SMIL (Spesielle miljøtiltak i landbruket, landbruksetaten i kommunen)
- områdetiltaksmidler (Fylkesmannens landbruksavdeling)
- informasjonsmidler for miljøtiltak og kulturlandskap (Fylkesmannens landbruksavdeling)
- Tilskudd til vern og sikring av freda og verneverdige bygninger (Fylkeskommunens kulturavdeling og Riksantikvaren)

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

- Tilskudd til kulturminnevern (Fylkeskommunens kulturavdeling)
- Tilskudd til kulturlandskap (Fylkeskommunens kulturavdeling og Riksantikvaren, f.eks. samarbeid om skilting av kulturminne og restaurering av bygg som ikke har landbrukstilknytning)
- kommunale midler
- Norsk kulturarv (aksjon "Ta et tak")
- midler fra Norsk Kulturråd (tiltak som stimulerer skapende åndsliv, verne kulturarven og formidle kunst- og kulturverdier, f.eks. kulturbygg og kunsthåndverk)

Hvis restaurering av bygninger og kulturmiljøer knyttes til næringsutvikling (f.eks. Grønn omsorg/ Inn på tunet, gardsturisme og gardsmat), er det ofte muligheter for å søke om:

- bygdeutviklingsmidler fra Fylkesmannen
- næringsstøtte fra kommunens landbrukskontor

Eksempel på bygdeutviklingsmidler:

Etablererstipend

I startfasen av prosjekter, f.eks. innen grønn omsorg eller gardsturisme, kan en søke etablererstipend fra de fylkesvise bygdeutviklingsmidlene. I startfasen bør en sette opp en budsjett- og framdriftsplan.

Midlene kan dekke kostnader under:

"... utviklingsfasen, dvs. før etablering eventuelt finner sted (reise-utgifter, konsulentoppdrag, markedsundersøkelser, begrenset prøveproduksjon m.v.) og selve etableringsfasen (mindre investeringer i maskiner, utstyr og bygninger, markedsføring, driftsunderskott i første driftsår m.v.) I tillegg kan stipendmidlene i begge faser omfatte opplæring, egen lønn, barnepass, avløser, fadderordninger og andre oppfølgingstilbud ..."

5.1.2 Bedriftsutvikling

Det kan gis tilskudd til prosjekter innen produktutvikling, kompetanseoppbygging, markedsundersøkelser, testsalg, nettverksbygging, markedsføring o.l. ..."
(Forskrift om midler til bygdeutvikling – Tildeling på fylkesnivå ved SND)

Erfaringer fra de nevnte prosjektene viser at å knytte kontakter (studiereiser) til andre som har startet liknede prosjekter er nyttige i startfasen og seinere.

Verdiskapningsprogram

Verdiskapningsprogrammet er en satsing som skal gå over ti år (fra 01.01.2001). Hovedmålet er *"høyere verdiskapning gjennom å stimulere til produksjon av mat med særpreg og av høy kvalitet med utgangspunkt i markedsmuligheter og forbrukerbehov"*.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

Verdiskapningsprogrammet skal supplere allerede eksisterende ordninger for finansering av næringsutviklingsprosjekter, dvs. ordinære BU-midler og eksisterende SND-virkemidler vil finansiere mesteparten av disse prosjektene. Men verdiskapningsprogrammet skal også omfatte andre ordninger bl.a.

”...støtte eksisterende og nyetablerte sammenslutninger av primærprodusenter (produsentnettverk) og næringsmiddelbedrifter i et økonomisk eller organisatorisk samarbeid med primærprodusenter som trenger risikokapital:

- *for å utvikle matvarer av høy kvalitet rettet mot markeder med høy betalingsvillighet, eller*
 - *for å komme inn på nye markeder med slike matvarer*
- og hvor prosjektet vil bidra til økt verdiskapning for primærprodusentene.”*
(Verdiskapningsprogrammet 2001)

Distribusjon og markedskanaler (nettverksprosjekter) samt kompetanseutvikling for primærprodusenter og mindre næringsmiddelbedrifter, bl.a. i form av utvikling av regionale kompetansesentre for småskala-matproduksjon, er altså områder som spesielt verdiskapningsprogrammet skal fremme. Det er hensikten at prosjekter som faller innenfor verdiskapningsprogrammet skal planlegges i nært samarbeid med Fylkesmannens Landbruksavdeling og SND som har ulike finanseringsmuligheter, bl.a. etablererstipend.

4.3 Omtale av registrerte områder og forslag til tiltak

4.3.1 Rafdal

Rafdal består av Nedre og Øvre Rafdal. På Nedre Rafdal er det et bruk som er tilgjengelig på bilvei. På Øvre Rafdal ligger to bruk lenger oppe i den bratte lia. De er tilgjengelige på traktorvei.

Driftshistorie

Øvre Rafdal var trolig i bruk fra folkevandringstid mens det først kom folk til Nedre Rafdal rundt 1614. Bonden på Øvre Rafdal hadde dobbelt så stor landskyld som bonden på Nedre Rafdal. I 1666 var det 1 hest, 15 storfé og 18 sauer og geiter på Øvre Rafdal. I tillegg ble det sådd 2,5 tønner¹ havre. På Nedre Rafdal var det 8 storfé og 11 sauer og geiter, og det ble sådd 1,5 tønner havre. I 1666 er det nevnt at begge gardene hadde seter og kvernhus, og ved til salg. På slutten av 1700-tallet kom det plassfolk til Rafdalsvikjo og Teigen. I 1844 ble Øvre Rafdal delt i to bruk, og i 1872 ble et av brukene igjen delt i to. Mellom 1875 og 1892 var også Nedre Rafdal delt i to bruk. I forbindelse med gardsdelingene er det laget flere grensemarkeringer i form av kross som er innhoggd i stein, markante stein og oppsatte merkestein til langt opp på fjellet.

I 1875 levde det 33 menneske på Rafdal og i Rafdalsvikjo. Det var totalt 18 kyr, sju ungdyr, 76 sauer og 30 geiter på Rafdal. I tillegg ble det sådd tolv tønner havre og satt 14 tønner potet. Tre støler var i bruk i ulike perioder: Øyskarstølen, Urdastølen og Rafdalstølen.

Kulturlandskapet i dag

Øvre Rafdal er et gammalt klyngetun som vises bl.a. på et fotografi fra 1889. Flere gamle bygninger og kulturminner er i god eller svært god tilstand mens andre har blitt forandret eller bygd opp i annen form i løpet av 1900-tallet. Hele tunet er et verdifullt kulturmiljø. På 1970-tallet gikk innmarksarealet på Øvre Rafdal ut av drift. Området er forholdsvis næringsfattig. Gjengroingen har derfor her gått seint. Det har også blitt gjennomført noen ryddings- og skjøtselstiltak for å holde landskapet åpent. Øvre Rafdal ble fraflyttet i 1973 men er fortsatt mye brukt i fritidssammenheng. Det er her potensial for utmarksbasert reiseliv. Nåværende brukere/eiere er interesserte i å ta vare på både bygninger og kulturlandskap.

Mulige kulturlandskapstiltak

- Registreringer av kulturminner, bygninger og kulturmarker i samarbeid med grunneierne.
- På bakgrunn av registreringene kan det hvis ønsket utarbeides en realistisk skjøtelsesplan som kan iverksettes av grunneierne i samarbeid med andre (forvaltningen, aktive gardbrukere og grunneiere).

¹ 1 tønne tilsvarer omtrent 140 l

- Merking av stier eller annen form av tilrettelegging i området vil være et positivt tiltak for allmenheten.
- Muligheter for utmarksbasert reiseliv bør utredes.

4.3.2 Hetleflåt

Hetleflåt ligger på vestsiden av Markhuselva. Området er godt synlig fra fjorden og tilgjengelig på en forholdsvis bratt gardsvei fra hovedveien på Markhus. Engene på Hetleflåt ligger i bratt og kupert terreng, og der er mange bergknauser. Hovedbruket på Hetleflåt er i drift med sau. Hetleflåstølen ligger ved en elv i fjellet ovenfor tregrensen.

Kulturhistorie

Rundt 1300 var Hetleflåt bosatt som en nyere gard trolig fra tidlig kristen tid, men lå øde etter Svartedauden. Siden 1610 er garden bosatt uten avbrudd. I 1666 og 1723 ble det sådd 1,5 tønner havre og høstet seks tønner. Det var en hest, tre kyr, to ungdyr og tolv sauer og geiter. Det hører gode beiter, støl og skog til garden. Rundt 1850 vart det bygd ei kakkelovnstove på det nye bygslebruket Flåtene sørvest for hovedbruket. Ved dette tidspunktet var det 15 hus tilsammen på begge bruk. I 1866 ble det sådd tre tønner havre og høstet 15 tønner, i tillegg like mye poteter. Det var da en hest, åtte storfé, 24 geiter og ti sauer på Hetleflåt. På Flåtene var det to eller tre kyr, sju sauer og fem geiter. En høstet her tre tønner havre og åtte tønner poteter. I 1917 ble bygslebruket utskilt som eget bruk med navn Sørheim. Fram til 1960-tallet var Sørheim i drift med kyr og sau men ble fraflyttet rundt 1990. Arealet i det bratte terrenget har gått ut av drift.

Kulturlandskap/kulturmiljøer i dag

Det er to gardstun på Hetleflåt, hovedbruket og Sørheim (Flåtene). Ved veien ligger det fraskilte tomter og et bedehus (bygd i 1953). Gardsveien til hovedbruket er kjørbar med bil mens veien til Sørheim, på andre siden av Flåtaelva, er kjørbar med hest og vogn.

Hovedbruket på Hetleflåt er en velstelt gard der en både tar vare på bygninger og kulturmarker. Arealene på bruket ligger i bratt og kupert terreng som blir slått årlig, delvis med ljà. Et større antall styvingstrær (ask, selje og bjørk) skjottes også. Bruket er i drift med sau, og det finnes mye kunnskap om tradisjonell drift på Hetleflåt. Ovenfor innmarka på Hetleflåt er det en gammel beitemark med et stort antall søyleeiner. Stien til Hetleflåstølen starter her.

Sørheim har blitt fraflyttet og gjengroinga har kommet langt. Kontrasten mellom det velstelte hovedbruket og gjengroinga på Sørheim viser tydelig jordbruksdriftens positive effekt på landskapsbildet.

Kulturlandskapet i Åkra fjorden

På Hetleflåtstølen er det to gamle seterbuer som er i bra og opprinnelig stand. Ved bekken er det muligens en gammel avkjølingsplass. Området er beitet av sau. Stølsvollen domineres av engkvein med innslag av "naturengarter" som fjellmarikåpe, følblom, finnskjegg, blåbær, småsyre, kystmaure, tyttebær, krypsoleie, engsyre, myrfiol og rapp-arter.

Det er to gamle seterbuer på Hetleflåtstølen. Området beites av sau.

Mulige kulturlandskapstiltak

- Den tradisjonelle driften på Hetleflåt ivaretar kulturlandskapet på hovedbruket på en god måte. Det foreslås derfor ingen andre tiltak her enn å opprettholde driften. Det kan søkes STILK-midler for flere tiltak som inngår i dagens drift.
- En beiteavtale for å beite innmarksarealene på Sørheim ville ha en svært god effekt på landskapsbildet på Markhus/Hetleflåt sett fra veien og fjorden. Samtidig kan det bevares jordbruksareal/dyrka mark på denne måten.

4.3.3 Markhus og Markhusstølen

Til Markhus hører flere bruk som ligger i lia ovenfor tettstaden Markhus. Gardsbrukene er det opprinnelige Markhus, mens det tettbygde strandområdet hørte under gardene Markhus og Hetleflåt, og først senere har utviklet seg til et lite bygdesentrum med samme navn.

Kulturhistorie

Hovedgarden på Markhus lå øde under Svartedauden og vart først busatt igjen på slutten av 1500-talet. I 1693 var det seks kyr, tre okser, en kvige, tre kalver, 15 sauer, ni lamm, sju geiter, tre kje og en hest

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

på Markhus-garden. Dessuten vart det sådd to tønner med korn. Skogen var en viktig ressurs. Tidlig på 1600-tallet er det nevnt en sag ved Miljateigelva. Markhusstølen er nevnt i 1666. På stølen var det i perioder rovdyrplager av bjørn og ulv. Under andre halvparten av 1800-talet var det også sommerstøl på Latabrekko.

I 1836 ble garden Markhus delt i tre mindre bruk. Hovedbruket var fortsatt det største og åkerbruket fikk her større omfang, mens de to nye småbrukene, Klokkaren og Hagen, hadde to kyr, åtte til ni sauer og et mål åker hver. Disse tre brukene er fortsatt busatte. I perioder hørte også fire husmannsplasser til Markhus. En av plassene, Saghaugen, ble i 1933 skilt ut som eget bruk.

Etter krigen sluttet en med stølsdrift på Markhusstølen. Det var også slutt med utmarksslått og korndyrking, og rundt 1970 opphørte melkeproduksjon med kyr.

Fra rundt 1900 var det forretningsvirksomhet på Markhus i tettstaden ved stranden. Det ble bygd dampskipskai i 1894 og skolehus i 1890. Skolehuset ved kaia er bygd etter røykstove-prinsippet med klasserommet åpent til mønet, uten bjelker og loft. I tillegg var det postkontor, telefonstasjon og krambu ved kaia.

I 1917 løyvet heradstyret 5500 kroner til en to meter bred og 1140 m lang vei opp til Markhus. Opprinnelig var dette en vei som forbandt garden med sjøen. Åkrafjordveien vart først bygd i 1940-årene. Den gamle veien til gardene på Markhus starter ved Markhuselva fra hovedveien på Markhus. Den svinger oppover og går siden gjennom et skar til Klokkaren, et av gardstunene på Markus. Det går også en sti videre direkte til det gamle hovedtunet.

Kulturlandskap/kulturmiljøer i dag

Et bruk på Markhus drives i dag med melkegeit, også de to andre er busatte og jorden er i drift. Det er bygd en ny, forholdsvis bratt vei til gardene. Den gamle veien til Markhus er et verdifullt kulturminne i bra stand. Den har flere svinger med solid fundament og er delvis murt med tørrsteinmurer. Flere stader er murene over 1 m høge. Ved den nedre delen av veien finnes grunnmurer til et ungdomshus. Veien er utgangspunkt for merkete turstier i området bl.a. til Sandvasshytta. Området ved den gamle veien beites av geit fra Markhus. Både langs med veien og i liene er det et stort antall gamle styvingstrær. Det er også flere gamle stier, gardsveier og tufter etter plasser, f.eks. Haugen, i området.

Etter at den nye europaveien vart lagt utenom Markhus ble forretningsvirksomhet her lagt ned og flyttet til Åkrafjordstunet på Teigland. Skolehuset og krambua er likevel blitt bevart og er i bra stand. På Saghaugen ligger fortsatt dørhelleren på 106 kg som Ragnela Torgeirsdatter Viskjer skal ha båret dit på ryggen.

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

På Markhusstølen er det to gamle stølsbuer som er i god stand og som brukes som hytter. Området rundt stølen beites av sau og hest, og vegetasjonen er forholdsvis artsrik med innslag av ”naturengsarter” som harerug og småengkall. Det er mange turstier i dette fjellområdet.

Mulige kulturlandskapstiltak

I et område som Markhus, der det gjennom lang tid har eksistert flere gardsbruk, husmannsplasser osv., er det mange historiske spor. Særlig på slutten av 1800-tallet men også langt inn på 1900-tallet var det en omfattende utnytting av ressursene på Markhus, og landskapet var langt mer åpent enn i dag. For å ta vare på noen kulturminner som forteller om tidligere bruk og på noen av de gamle kulturmarkene på Markhus er det viktig at noe av de tradisjonelle driftsformene opprettholdes. Dette er i dag tilfellet med melkegeiter som beiter i lia på Markhus.

- Den gamle veien til Markhus er et verdifullt kulturminne i bra stand. Det er mange gamle styvingstrær i tilknytning til denne veien. Både veien og styvingstrærne trenger vedlikehold og restaurering i form av styving, rydding av oppslag av lauvtrær og muligens utbedring av murene fra tid til tid. Gamle styvingstrær gir området et særpreg. For å bevare dette særpreget og kunnskapen om denne tradisjonelle høstingsmetoden er det viktig med en videreføring av denne tradisjonen. Også beiting med geit som foregår i dag er svært viktig i området for å hindre et enda sterkere oppslag av trær.
- Det er flere andre kulturminner og bygninger som kan være aktuelle for restaurering og/eller for tilrettelegging (f.eks. skilting av kulturminner som er interessante å oppsøke). Lokale interesser bør bestemme valg av slike objekter. En har f.eks. begynt å sette i stand skolehuset og det er interesse for restaurering av en gammel bygning på hovedbruket.

Den gamle veien på Markhus er et verdifullt kulturminne med solide tørrsteinmurer og mange styvingstrær. Grunneierne er interessert i vedlikehold av veien som også er mye brukt av turgåere.

4.3.4 Miljateig og Møssegro

Miljateigen er et fraflytta gardstun nordøst for Markhus. Området er godt synlig fra fjorden og tilgjengelig på traktorvei fra det nye gardstunet som ligger ved hovedveien.

Stølen Møssegro ligger i en fuktig dalbotn på fjellet ovenfor tregrensen fire til fem km fra Miljateigen.

Kulturhistorie

Miljateigen var bosatt rundt år 1300, men lå øde etter Svartedauden til 1600-tallet. I 1666 ble det sådd 1,5 tønner havre og høstet seks tønner men garden ble sannsynligvis drevet fra Skålnes. Det var åtte storfé og tolv sauer og geiter. Garden hadde gode åkrer og enger, seter, fehage og skog. I 1718 flyttet folk på nytt til Miljateigen. I 1723 ble det sådd to tønner havre og høstet sju. Det var to kyr, to ungdyr og fem sauer på garden. I 1848 fikk Marta Miljateigen utskiftet en fjortendepart av garden som småbruk "Øvsta Miljateigen". Miljateigen har seter på Møssegro. Til Øvste Miljateigen hører det eget sel ("Eliasselet"). Marta var en omtalt personlighet. Hun sanket mye høy på utslåttene.

I 1860-årene var det fem storfé, 13 sauer og fem geiter på hovedbruket "Nedsta Miljateigen". En hest ble delt med en annen bonde. Det ble sådd 1,5 tønner havre og 2,5 tønner poteter.

I 1950 ble parten til Marta Miljateigen kjøpt tilbake av hovedbruket. I denne tiden ble det også startet pølseproduksjon i eldhuset til dette småbruket. I en periode ble det i tillegg produsert tønner på Miljateigen. Siden driften var tungvind, bl.a. på grunn av den bratte gardsveien, ble det i 1955 bygd en pølsefabrikk og senere nytt gardstun lengre ned ved veien. I 1960-årene flyttet folk fra Miljateigen til det nye gardstunet like ovenfor veien. Her var det drift med geit og pølseproduksjon til begynnelsen av 90-tallet.

Fra cirka 1955 til begynnelsen av 90-tallet var det her pølseproduksjon. Den gamle pølsefabrikken er en spesiell bygning som forteller om tidligere næringsvirksomhet i området.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

Kulturlandskapet/kulturmiljøer i dag

På hovedbruket er det et våningshus, smalefjøs, eldhus, vedskur og en brønn. Bygningene er i forholdsvis bra stand. I tillegg er det tufter etter løa. På småbruket er det en stue med brønn i kjeller og et eldhus. Begge bygninger er i dårlig stand. Eldhuset var tidligere brukt til røyking av kjøtt, fisk og pølser, til baking og vasking. Løa og en utedo er i dag bare ruiner. Løa hadde brønn og i den midterste delen gjødselkjeller. Sauefjøs fantes under løa og kufjøs i den delen som ikke hadde kjeller.

Det er mange steingarder, terrasser og bergknauser på Miljateigen og steinurer i lia. Åker- og engarealene er små og ligger i bratt og kupert terreng. Det gamle gardstunet på Miljateigen blir årlig slått og beitet av seks til sju geiter. Husene på hovedbruket vedlikeholdes.

En gammel vei går til Markhus. Det går også sti fra Miljateigen mot Skålnes. Denne stien er gjengrodd. En kan følge tre stier til stølen. På Møssegro er det to seterbygninger. Selet til hovedbruket er lite og i god stand. Det er også en steinrøys her, eller muligens en gammel kokeplass. Selet som opprinnelig hørte til småbruket ble flyttet et stykke og er blitt påbygd.

I eldhuset på Miljateigen foregikk det fram til cirka 1955 pølseproduksjon. Eldhuset ble også brukt til røyking, baking og vasking. Grunneieren er interessert i restaurering av bygningen.

Mulige kulturlandskapstiltak

- Eldhuset på småbruket har tidligere blitt brukt til røyking av kjøtt, fisk og pølser samt til baking og vasking. Eldhuset er i dag i dårlig forfatning. Siden taket (helletak på en side,

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

teglsteintak på den andre) fortsatt er helt er det mulig å bruke en stor del av materiale ved restaurering av bygningen. Dette er grunneieren interessert i.

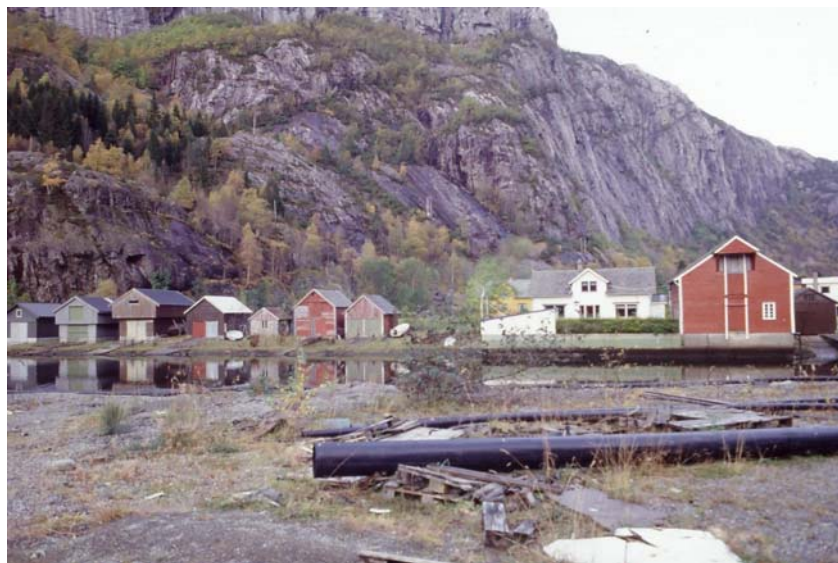
- Styving av gamle styvingstrær i området for å bevare det spesielle kulturlandskapspreget på Miljateigen.
- Å opprettholde den tradisjonelle skjøtselen med slått og beite i området er spesielt viktig for å bevare det helhetlige preget på kulturlandskapet på Miljateigen.
- Rydding og merking av stier kan være et positivt tiltak for allmennheten.

Det er et større antall styvingstrær på Miljateigen som er et verdifullt kulturlandskap med bl.a. bygninger, slåttemark, åkerterrasser og en interessant historie.

4.3.5 Fjæra

Det er ikke gjort registreringer i Fjæra i prosjektet. Fjæra er tettstaden og et gammelt trafikknutepunkt innerst i Åkrafjorden. Omfattende forretningsvirksomhet med bl.a. butikk og bensinstasjon er blitt nedlagt i seinere tid. Det er i dag flere ledige hus i Fjæra. Planer om et turistbåtanlegg i Fjæra og tilbud om aktiviteter og turer i området kan snu denne utviklingen. Med tanke på Fjæras beliggenhet nær veien, Fjæras historiske funksjon som trafikknutepunkt innerst i fjorden og planer om turistvirksomhet på Åkrafjorden kan Fjæra vurderes som utbyggingsområde for næringsvirksomhet.

Naustmiljø på Fjæra. I forgrunnen området som muligens kan brukes til næringsvirksomhet bl.a. i forbindelse med planlagt turistbåtanlegg.

4.3.6 Rullestad med stølene

Rullestad-området er et større landskapsrom som er preget av tradisjonell jordbruksdrift og ferdsel, sannsynligvis over svært lang tid. Dagens jordbruksdrift med geit, sau og kyr og bruk av utmarksbeite og styving av trær opprettholder kulturlandskapet både i inn- og utmark. I tillegg er grunneierne interesserte i å vedlikeholde gamle hus og andre kulturminner. Rullestad-området er forholdsvis fritt for større negative inngrep og framstår derfor som et helhetlig og gammelt kulturlandskap. Den eksisterende veien E 134 er et nyere inngrep som har blitt tilpasset terrenget. Det har også blitt bygd noen nyere hus i området uten at helhetspreget i kulturlandskapet har blitt ødelagt.

Den tradisjonelle jordbruksdriften har skapt biologiske og kulturhistoriske verdier i Rullestad som i stor grad er bevart og i god stand bl.a. to gardstun med flere gamle hus (f.eks. Perastovo fra slutten av 1700-tallet) og andre verdifulle kulturminner (som geil og postvei), et stølsområde (Borrdalen) med fire støler, en forholdsvis artsrik beitemark i lia ovenfor Heimigarden og et større antall styvingstrær

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

(ask, alm og eik). Det er i tillegg mange gamle veier og stier i området. Stølene har lang historie og særpreg med grisehus og eldhus på opprinnelig flere støler, og som tilholdsstad for motstandsbevegelsen under krigen (Skrunestølen). Med den aktive tradisjonelle driften på Rullestad er det også bevart mye kunnskap om tradisjonell jordbruksdrift og om utnyttelsen av de lokale ressursene, særlig om beiting av ulike beite- og stølsområder og styving av ulike treslag. Rullestad er lett tilgjengelig og har store estetiske og pedagogiske verdier. Fjellområdene er mye brukt som turområde. I henhold til kriteriene som ble brukt ved Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap (1994) vurderes Rullestad-området som et helhetlig kulturlandskap av nasjonal verdi.

Rullestad er et område med spesielt verdifullt kulturlandskap som fortsatt er i drift. Det er et stort antall kulturelle og biologiske verdier i dette helhetlig bevarte kulturlandskapsrommet. På bildet Heimigarden.

Kulturhistorie

Busettingen på Rullestad kan gå tilbake til vikingtiden eller enda tidligere. Garden har ikke ligget øde etter Svartedauden eller i seinere perioder. En skatteliste fra 1519 dokumenterer at det levde folk på Rullestad på denne tiden.

Fra 1615 av fantes to bruk på Heimigarden. Det andre bruket hadde sine bygninger nær Smielva. På grunn av store flommer etter 1710 ble det andre bruket flyttet til Innigarden som ligger litt lenger inn i dalen, nedom E 134. Innigarden er i dag delt i to bruk. På den opprinnelige staden til det andre bruket på Heimigarden ble det i 1983 satt opp en ny driftsbygning.

Kulturminner/Kulturlandskap i dag

Heimigarden

Tunet på Heimigarden består av åtte bygninger. Seks av disse og en gammel løe, som seinere har blitt tatt ned, har blitt registrert av SEFRAK i 1990 (*tilleggsinformasjon fra muntlige kilder i kursiv*):

- 1211-015-099 våningshus, lemstove, laftet og med bindingsverk, skifertak, 1800-25, laftede stuer, tilbygg fra 1960, *bestestova (eller "Buo"), gang, grue og matkammer fra begynnelsen av 1800-tallet, på slutten av 1800-tallet ble en dagligstue bygd på, hovedhuset på garden*
- 1211-015-100 vilkårshus, "følgehus", laftede stuer, skifertak, fra slutten av 1800-tallet
- 1211-015-101 vilkårsløe med flor, bindingsverk, skifertak, fra slutten av 1800-tallet
- 1211-015-102 røykstove ("Perastovo") med eldhus, laftet, torvtak, fra siste delen av 1700-tallet, sammenbygd med eldhuset med grindbygd sval, mellom 1880-1900 ble Perastovo brukt som skole, i 1922 ble eldhuset ødelagt av flom men bygd opp igjen på samme plass
- 1211-015-103 stabbur, laftet, torvtak, sval på tre sider, fra tidlig på 1800-tallet, tegning viser detaljer
- 1211-015-104 smalahus, laftet, skifertak, smalahus i vest, grisehus i øst, vognskjul på lem, fra 1850-75
- 1211-015-105 løe, grindkonstruksjon med laftet fjøs, skifertak, planskissen viser laftet flor, sval, løe og tilbygg fra cirka 1915 (*løa ble tatt ned på 1990-tallet*)

Et vedskur ble bygd i cirka 1920. I 1983 ble en ny driftsbygning med løe, geit-, saue- og kufjøs bygd på Husateigen, som er den gamle staden til andre bruket på Rullestad (i dag Innigarden). Det finnes flere rester etter grunnmurer fra gamle bygninger på tunet (bl.a. et svalhus og fjøs). Alle bygninger med unntak av smalahuset, er i god eller svært god stand.

Heimigarden på Rullestad er i dag et kombinasjonsbruk med rundt 70 melkegeiter, 30 sau og 4 ammekyr. Innmarka på 75 dekar ligger i flatt terreng. Beitemark og utmark blir utnyttet i forholdsvis stor grad. Geitene har en lang beitesesong fram til slutten av oktober. Grunneieren har bl.a. hatt skoleklasser på gardsbesøk for å formidle kulturhistorie i praksis.

Innigarden

Den gamle postveien deler tunet i to bruk. Bruk nr. 1 ligger øst for veien, bruk nr. 2 vest for veien. Et nyere våningshus til bruk nr. 1 ligger også vest for veien. Totalt er det sju bygninger på Innigarden.

Fire av disse og en tuft etter en stall er registrert av SEFRAK i 1990:

- 1211-015-108 vilkårshus, "føljehus", fra 1835-40, laftet, tak hevet og nytt bislag 1943, ny do i SØ hjørne
- 1211-015-109 eldhus, av stein med en nyere tilbygd etasje av bindingsverk, tilbygg på en etasje fra ca. 1940 (vedskur)
- 1211-015-110 tuft etter stall, Lars Øysteinsson Rullestad hadde posthester i stallen
- 1211-015-111 våningshus, lemstove fra 1887, 2 laftete stover, nordre stove er eldre

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

1211-015-112 løe, fra 1850-60, med rester av eldre stavkonstruksjon, sterkt påbygd, tegning av løa før og etter 1948

I tillegg finnes det på Innigarden et smalahus fra ca. 1935 med bindingsverk, et våningshus fra ca. 1935 (trolig bindingsverk) og en nyere løe fra ca. 1950 med bindingsverk. Et bruk på Innigarden drives i dag med sau.

Innigarden på Rullestad. Den gamle postveien gikk gjennom gardstunene. Det er bl.a. rester etter en stall til posthester i tunet på Innigarden (SEFRAK-register).

Andre kulturminner

Steingarder og geil

En flere hundre meter lang og delvis høg steingard ligger på grensen mellom innmark og utmark/beitemark til Heimigarden. Steingarden er godt synlig fra E 134 og er i forholdsvis god stand. Nord om tunet går steingarden over i en cirka 30 m lang geil/fegate med sterke steinmurer som er i god stand. Geilen munner i grunnmurrester til to fjøs. Geilen er et viktig og muligens svært gammelt kulturminne. Ved overgangen til steingarden er murene til geilen rast ut.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

Gardstunet på Heimigarden med gamle bygninger og en geil har stor verdi som kulturmiljø. Eldste bygningen i tunet er Perastovo fra siste delen av 1700-tallet. Den gamle postveien gikk også gjennom dette tunet.

Postveien

Den gamle postveien går gjennom gardstunet på Heimigarden og Innigarden, og var i bruk fram til ca. 1920. På Innigarden finnes tufter etter en stall til posthester. Stallen var sannsynligvis i bruk på 1800-tallet. Det er flere gamle veier i området forbi Rullestadjuvet. Borddalen med stølsveien og stølene ligger sør for Rullestadjuvet.

Sag

Cirka 1804 ble det bygd en flomsag på sørsiden av Rullestadsvatn nederst ved Sagelva. Denne vart brukt fram til krigen. Det finnes tufter etter flomsagen. Etter krigen ble det bygd sag ved Kvernhuselva. Denne saken er fortsatt i bruk. Ved sagbruket vart det i nyere tid også bygd et drivhus.

Ruiner etter smie

Ved Smielva stod en smie. Denne vart ødelagt av et skred i 1928. Det finnes tufter etter smien.

Ruiner etter kvernhus og bro

Ved Kvernhuselva ligger to tufter etter kvernhus. Kvernhuset til Heimigarden falt sammen i 1980. Nedom grunnmurene til kvernhusene finnes grunnmurer til en bro. Ved Kvernhuselva fantes også en vanddriven slipestein.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

Gjenstander

Det er samlet mange gjenstander på Heimigarden bl.a. i Perastovo. Det vart funnet en skaftholdøks fra yngre steinalderen på Rullestad.

Naust

Brukerne på Rullestad har naustrett i Fjæra og ved Rullestadvatnet.

SEFRAK-register fra 1990:

1211-015-107 naust, "Peranauste", muligens fra tidlig på 1800-tallet

Biologiske verdier

Beitemark

Beitemarka nord om Heimigarden blir i dag beitet av geit, sau og kyr. Særlig de nederste delene av lia er godt beitet. I beitemarka finner en et større antall "naturengsarter" som engkvein (dominerende art), blåknapp, rødknapp, smalkjempe, knegras, kattefot, sveve mm. Berggrunnen er relativt næringsfattig. Beitemarka kan i denne sammenheng regnes som artsrik.

Styvingstrær

I den nedre delen av lia nord om Heimigarden finnes et større antall styvingstrær. Flere av disse blir fortsatt stelt på tradisjonell måte. Lenger oppe i lia finnes mange eldre styvingstrær, bl.a. en styvet eik. Mellom gardstunet og Rullestadsvatnet, ved Smielva, finnes også en gruppe på cirka 30 styvete trær (ask, alm og eik), som fortsatt blir skjøttet på tradisjonell måte. Denne gruppen velstelte styvingstrær er godt synlig fra E 134. Det er et særpreg for kulturlandskapet ved Åkrafjorden at eik har blitt nyttet til styving. På Rullestad er denne lokale høstingsmetoden tatt vare på. Den er ellers svært sjelden.

Det er et stort antall styvingstrær på Rullestad som fortsatt skjottes på tradisjonell måte. Fra veien er bl.a. denne gruppen med velstelte styvingstrær ved Smieelva godt synlig.

Stølene

Bjødnastølen

Bjødnastølen ligger fremst i Borddalen på cirka 400 m o.h. Den var vårstøl (fra slutten av mai til St. Hans). I 1615 ble Bjødnastølen busettingsplass. På Bjødnastølen finnes rester etter et eldhus og rydningsrøyser. Tidligere fantes her også to sel. Støling tok slutt rundt 1900 men slått foregikk også i seinere tid. I dag står det en løe med skifertak på Bjødnastølen. Området beites av sau.

SEFRAK-register fra 1981:

1211-015-027 løe
1211-015-028 eldhus (ruin)

Stølsveien i Borddalen deler seg ved Bjødnastølen. Deretter går en sti opp til Borddalen og en til Melkestølen og videre til Nystølen. Det er også sti mellom Melkestølen og Borddalen. Alle stier er godt merket og mye brukt som turstier. Det finnes flere gamle kvileplasser langs stiene, f.eks. ”Kjelmasteinen”.

Borrdalen

Stølsvollen ligger på en åsrygg med slett grasmark cirka 550 m o.h. øst for Borddalselva. Steiner er samlet i ”dumper” i det kupert terrenget. Det fantes bebyggelse i Borddalen sannsynligvis fra cirka 1720, men en løe skal ha vært enda eldre. Stølsdrift vart nedlagt i 1950-årene. I dag finnes to sel, et vedskur og flere tufter i Borddalen. Seinere har et sel blitt bygd om til en større hytte. Stølsvollen blir beitet av sau og er dominert av engkvein.

SEFRAK-register fra 1981:

1211-015-030 stølshus (sel), fra 1912, ser ut til å være svært nytt
1211-015-031 stølshus (sel), fra 1898, vølt i 1962/64, bare soverommet står igjen av det opprinnelige selet
1211-015-032 vedhus, fra 1948

Melkestølen

Melkestølen ligger på cirka 550 m o.h. vest for Borddalselva og var høststøl. Stølen vart slått om sommeren og deretter, fram til september, brukt til støling. I 1845 fantes bare utløer på Melkestølen. Det var vanlig å melke på Melkestølen og bære melka til Bordalen. I 1896 ble det bygd stølshus på Melkestølen. Det var to budeier og en gjetergut på melkestølen. I eldre tid hadde en kyr og gris, seinere også geit på stølen. Stølsdrifta vart nedlagt i 1950-årene. I dag finnes et forholdsvis stort laftet sel med bordkledning og skifertak, et grisehus og eldhus. Tidligere fantes her også en løe. Alle

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

bygninger er i god stand. Seinere har det blitt satt opp en utedo og en hytte lenger oppe på stølsvollen. Deler av stølsvollen er inngjerdet med netting. Stølsvollen blir beitet av sau.

SEFRAK-register fra 1978:

- 1211-015-018 flor/løe, kuflor i første høgda, høyløe i loftshøgda, tjukt rundtømmer
- 1211-015-019 seterbu, to stover og gang/ysterrommet (tidligere med ljore i taket), andre stue bygd i 1929
- 1211-015-020 grisehus
- 1211-15-21 eldhus/skykkja, eldhus (ystehus) i den murte delen, skykkja (vedskur) i den andre

registrerte arter på stølsvollen:

finnskjegg (dominant), trådsiv, engkvein, tepperot, slåttestorr, gråstorr, blåbær, sisselrot, bjønnskjegg, myrfiol, blålyng, følblom, kystmaure, smørtelg, lækjeveronika, harerug, blåkoll, bjørk

På Melkestølen er det et forholdsvis stort laftet sel, et grisehus og eldhus. Tidligere fantes her også en løe. Stølen har en spesiell driftshistorie som slåtteseter på 1800-tallet.

Nystølen

Nystølen ligger ovenfor tregrensen på cirka 680 m o.h. i Borddalen og var sommerstøl. Stølen er fra 1832 eller eldre tid. Opprinnelig fantes tre sel på Nystølen. Her finnes i dag en større laftet seterbu med påbygg som delvis er kledd med bordkledning. Under fjellet finnes tufter etter eldhuset med grue, steinheller og skifertak og rester etter en større laftet bygning med flere rom ("Bergaselet"). Nystølen er øvste stølen på Rullestad. Stølsvollen blir beitet av sau.

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

SEFRAK-register fra 1981:

- 1211-015-034 stølshus (sel), bygd i 1902, vølt i 1929, nytt tilbygg i sørøst
- 1211-015-035 uthus, grisehus (til nedfalls), bygd i 1902, bygd i grindbygg
- 1211-015-036 grunnmur (ruin), eldhus, brukt i samband med sauedrift og til fritidsbruk, bygd i 1902, eldhuset brann ned ca. 1937

- 1211-015-037 stølshus (sel, ruin), "Bergaselet", skisse viser en sval (brukt bl.a. til kletørk), mjølkebu, gang/midtsel (med seng) og grua, fra 1700-tallet, falle i ruin etter krigen
- 1211-015-038 stølshus (ruin), 1800-tallet, datt ned i en stor flaum i 1927/28

registrerte arter på stølsvollen:

engkvein, finnskjegg, rapp, sølvbunke, kystmaure, myrfiol, småsyre, arve, følblom, engsoleie, fjellmarikåpe

På en haug ikke langt fra Nystølen finnes tufter etter flere bygninger. Denne stølen vart trolig bygd på 1800-tallet, og ble ødelagt i en flom i 1928.

SEFRAK-register fra 1981:

- 1211-015-040 stølshus (ruin), eldhus
- 1211-015-041 stølshus (ruin), sel
- 1211-015-042 stølshus (ruin), 1,10 x 1,50 m
- 1211-015-043 stølshus (ruin), løe
- 1211-015-045 bru over elv, ombygd i 1977

Nystølen var tidligere sommerstøl i Borddalen. Det finnes her bl.a. tufter etter eldhuset. I framgrunnen vises tufter til flere bygninger på en tidligere støl.

Skrunestølen

På Skrunestølen ble det bygd sel rundt 1900. Under krigen var stølen hovedkvarter for illegalt motstandsarbeid (bl.a. radiosender). Stølsveien går langs med Kvernhuselva. Denne stien vart brukt av motstandsbevegelsen, som hadde mye kontakt med folk på Heimigarden. Hele familien på Heimigarden var med i motstandsarbeidet etter at den eldste sønnen hadde falt i krigen i 1940.

SEFRAK-register fra 1981:

1211-015-057 ruin etter stølshus

1211-015-058 ruin etter eldhus

Mulige kulturlandskapstiltak

- For bevaringen av det verdifulle kulturlandskapet på Rullestad er det svært viktig å unngå inngrep som ødelegger helheten i dette landskapsrommet. Geil og steingarder bør bevares og vedlikeholdes.
- I et område med mange og ulike kulturlandskapsverdier, bl.a. et stort antall bygninger, er det alltid behov for vedlikehold og restaurering. Grunneierne har tatt godt vare på området. Det er derfor her som flere andre steder viktigst å støtte grunneiernes interesser slik at landbruksdriften med tradisjonelle driftsformer kan fortsette. Grunneieren på Heimigarden har interesse for ulike vedlikeholdsarbeider bl.a. på Perastova og styving av trær.
- Grunneieren er også interessert i restaurering av stølsbygninger.

4.3.7 Skromme med Langebu

Kulturhistorie

Skromme lå øyde etter Svartedauden, men ble dyrka på nytt rundt 1620. Det gamle gardstunet på Skromme var plassert på andre siden av elva i forhold til dagens beliggenhet av gardstunet. Sannsynlig tidspunkt for flytting av tunet er begynnelsen av 1700-tallet da tunet brant ned. Skrommebonden hadde tidlig også rettigheter på Langebu.

Mot slutten av 1600-tallet var det en hest, åtte storfé og 18 sauer og geiter. Det ble sådd to tønner korn og høstet åtte tønner. Produksjonen avtok deretter, og en hadde et mindre antall dyr og mindre korndyrking. I 1723 ble kverna nevnt for første gangen. I 1806 og 1839 var det ti bygninger på Skromme (bl.a. eldhus og smie), to stølshus og fire utløer i fjellet og på Langebu. De to utløene på Langebu er allerede nevnt i 1717. Det var stølsdrift på Langebu fram til 1934. Slåtten holdt fram til tidlig på 1960-tallet. Fra gammelt av var det to fjellstøler ved Nedstastølsvatnet. Stølsdrifta opphørte i 1935 på Øvstestølen.

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

Bakom tunet langs med seterveien ligger den gamle husmannsplassen ”Stølsbakken” som var i bruk fra 1830-årene til cirka 1920. Denne plassen var forholdsvis stor med fire storfé og 25 småfé med påsett i 1875. Det ble også sådd 0,5 tønner havre og satt 2,5 tønner potet på Stølsbakken. På slutten av 1800-tallet var det i tillegg plassfolk som fødte to kyr og ti sauer og geiter nær gardstunet. På hovedtunet var det på dette tidspunktet med 30 sauer og geiter flere småfé enn på 1600-tallet, og det ble sådd fire tønner havre og satt omtrent like mye potet. I 1960-årene var det på hovedbruket to kyr, to ungdyr, en hest, sju geiter og seks sauer.

Kulturminner/Kulturlandskap i dag

Hovedbruket på Skromme drives i dag med fire ammekyr, to kalver og en hest. Driften omfatter også beiting på Langebu. I fjellet beiter noe leiesmale.

Gardshuset på 1,5 etasje er lafta og vart satt opp i 1912. Driftsbygningen vart satt opp i 1934 og har skifertak. Begge bygninger er moderniserte innvendig og i god eller svært god stand. Deler av grunnmurene fra eldhuset finnes sørvest for gardstunet. Også på Stølsbakken står grunnmurene igjen.

Et litet stykke lenger ned ved elva er det rester etter et gammelt sagbruk som trulig var i drift like fram til 1950-årene. Området er tilgjengelig på en gammel vei fra hovedveien og er igjengrodd, men deler av anlegget er fortsatt synlige. Det er mulig å observere fossefall ved elva fra denne staden. Utstyr til sagbruket og kvernsteiner fra muligens to gamle kvernhus er lagra på Skromme.

En stølsbygning på Langebu ble restaurert i 2001. Dette er ei tømmerstove fra 1852 med torvtak. Den gamle slåttemarka beites i dag av ammekyr. Vegetasjonen har derfor beitepreg med arter som finnskjegg, engkvein, knegras, gulaks, tepperot, legeveronika, kystmaure, engsyre, småsyre, blåbær, myrfiol og blåklokke. Det er også rester etter en nedrast og forholdsvis stor utløpe på Langebu.

Stølshuset på Nedstestølen ble nyoppsatt i 1945/47 og er fortsatt mye i bruk bl.a. i samband med ettersyn av sau. Uthuset i stein og tre er i noe dårligere stand. Det er rester etter det gamle stølshuset på Øvstestølen.

Den gamle postveien går forbi gardstunet. Bruene over Dalelva er en del av den gamle postveien mellom Skromme og Rullestad som har blitt opprusta med stor lokal innsats.

Mulige kulturlandskapstiltak

Grunneieren på Skromme er svært interessert i bevaring av kulturlandskap og kulturminner i området. Han har gjennomført flere viktige restaureringstiltak. Han er interessert i flere nye restaureringstiltak som alle er positive for området.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

- Rydding av det gamle sagbruket ved elva. Plassen har en interessant historie med synlige spor fra tidligere drift. På motsatt side av veien starter en tursti. Plassen er interessant som rasteplass ved elva der bl.a. fossefall kan observeres. I samband med tilrettelegging av dagens hovedvei som turistvei vil ryddingen av dette kulturminnet øke områdets verdi for besøkende. Ved tilrettelegging som rasteplass bør sikring mot elva vurderes.
- Gjenoppbygging av sagbruket. Utstyr med bl.a. sagblad og sagbenk er oppbevart på Skromme. Gjenoppbygging av sagbruket kan føre til gjenskaping av et verdifullt kulturminne. Dette kan bl.a. brukes i ulike sammenhenger for å demonstrere tidligere bruk av kulturminnet. Gjenoppbygging og bruk i næringsammenheng kan også styrke den tradisjonelle gardsdriften.
- Gjenoppbygging av lafta høyløa på Langebu. Både størrelsen og torvtak ga høyløa særpreget, men den er i dag nedrast. Rester etter løa og eldre fotodokumentasjon kan brukes for rekonstruksjon. Det er sannsynligvis mulig å gjenbruke noe av byggematerialene. Området rundt løa er i dag gjengrodd og stien er vanskelig å finne. Verdien av en gjenoppbygd høyløe vil øke ved rydding av stien og/eller restaurering og skjøtsel av området rundt løa (f.eks. rydding/slått av et mindre areal ved løa). Hvis løa gjenoppbygges en annen plass anbefales at dette gjøres på en plass, der det var vanlig å bruke denne typen utløe.

4.3.8 Mosnesdalen/Sandvikedalen

Mosnesdalen/Sandvikedalen er en trang dal med bratte fjellsider som byr på store landskapsopplevelser. Mosnes ligger på nordsiden av Åkrafjorden ved munningen av Mosneselva. Fra Mosnes går det en kjerrevei inn i den trange Mosnesdalen til flere gamle gardsbruk og støler. Området er tilgjengelig med båt over fjorden og fra Eikemo. En traktorvei går fra Eikemo til Glåmo. Fra Glåmo/Nygaard går det en oppmurt kjerrevei ned til Mosnes. Mosnesdalen/Sandvikedalen er innfalsporten til Folgefonna. Det store antallet kulturspor øker vesentlig landskapsopplevelsen av området.

Kulturhistorie

Mosnes

Rundt 1300 var Mosnes bosatt som en nyere gard (trolig fra tidlig kristen tid), men garden lå øde 200 år etter Svartedauden. Mosnes var senere ofte bosatt av folk fra Mosdalen. På Indre Mosnes var det også flere husmannsplasser under Mosdalen.

På 1700-tallet var det en eller to kyr og fem til seks sauer på Ytre Mosnes. Det ble sådd en kvart tønne havre og høstet omlag to tønner. I 1860-årene ble det sådd en tønne havre og like mye poteter.

Størrelsen av buskapsen var den samme.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

Ved elva vart det drevet sag, stampe og kvern. Kvernen ble ødelagt av storflommen i 1962 og er allerede nevnt i 1723. Sagen på Mosnes, sannsynligvis en flomsag, er omtalt i 1618 da den skar 600-700 bord. Senere var det produksjon av tønnestaver på de to oppgangssagene på Mosnes og Tøsse. I 1885 hadde de ni mann i arbeid og skar 250.000 tønnestaver til bøkkervirksomheten i området. På denne tiden gikk prisene imidlertid nedover bl.a. fordi forekomsten av sild i fjorden minket.

Kraft fra elva var allerede tidlig en viktig ressurs på Mosnes siden det her manglet gode beiter og støl. Beiteviddene til Londalen ble etter fraflytting av Londalen utnyttet bl.a. til leiekyr. Slakting og produksjon av pølser (i dag "Åkrafjordpølsa") foregikk på Indre Mosnes. I en periode fra 1920 var et hus på Ytre Mosnes brukt som skolehus.

Mange hus, tekniske anlegg og innmark på Mosnes har gjentatte ganger blitt ødelagt av flom. I 1962 kom det en stor flom, og i 1966 var hele Mosnes fraflyttet.

Kjerreveien er et verdifullt og imponerende kulturminner i Mosnesdalen som byr på spesielle landskapsopplevelser.

Mosdalen

Rundt 1300 var Mosdalen bosatt som en nyere gard trolig fra tidlig kristen tid. Garden lå øde 200 år etter Svartedauden, men vart nyryddet mellom 1530 og 1660. I begynnelsen av 1600-tallet var Mosdalen drevet som underbruk til Glåmo. Seinere var Mosdalen bebodd, og folk fra Mosdalen drev Londalen som underbruk. Opplysninger fra taksering av garden rundt 1720: "Et aarvant ringe Plats. Saar 1 Tønne Hafre avler 3 Tønder. Føder 2 Kiør, 6 Faar".

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

I en periode (før fradeling av Hjortedalen i 1848) hadde Mosnes støl i Hjortedalen. Etter fradeling av Hjortedalen som egen gard hadde Mosdalen fortsatt beiterett og eide tredjeparten av Hjortedalsselet. Rundt 1900 var det stridigheter om beiteretten i Hjortedalen og Botnane. Striden endte med at skiftekommisjonen delte området med en korsmerket skiftelinje. I 1950 vart Mosdalen fraflyttet.

I området sør for Mosdalen er det gamle slåtteenger der det fortsatt vokser flere "naturengsarter" bl.a. større mengder blåknapp. På bildet vises også veien fra Mosnes.

Londalen

Rundt 1300 var Londalen bosatt som en nyere gard trolig fra tidlig kristen tid. Garden lå øde 200 år etter Svartedauden, men vart nyriddet tidlig på 1600-tallet da den vart dreven av en fredløs mann som gjemte seg her etter et manndrap. Fra 1660-årene heter det at det ble sådd to våger (à 18 kg) korn og det var seks sauer på Londalen. Flere båser i fjøset tyder på at garden var god for litt større buskap. Mellom cirka 1690 og 1720 lå garden øde. I 1733 brant hele tunet ned, men vart snart bygd opp igjen. Det ble sådd ei halv tønne havre i 1803 og en hadde tre kyr og åtte sau, altså ikke vesentlig mer enn på 1600-tallet. I 1860-årene ble det sådd to tønner havre og satt tre tønner poteter, men en høstet ikke mer enn to og en halv ganger så mye. Samme tid var det seks storfé, tolv sauer og ti geiter. Det var et lite kvernhus ved bekken og en liten sag på Londalen. I tillegg begynte man å kjøpe krøtter om våren for å feite dem opp på de gode beiteviddene i området. Det ble laget pølser som ble frakta over fjellet og til fjorden. Tradisjonen til "Åkraffjordpølsa" har sitt opphav her.

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

Til Londalen hører det mange utslåtter og flere støler: Løhaugen, Lono, Heimste Sandvikestølen, Innste Sandvikstølen og Glåmestølen. Londalen og Rullestad ble regnet som de største stølsgardene med store beitevidder på fjellet og til sammen ni støler (Haugland 1984). Beiteområdene ble også etter fraflytting i 1926 utnyttet, og slaktning og pølseproduksjon foregikk på Mosnes.

Lona/Blomstølen

Lona er en av flere støler til Londalen. Lona var vår- og høststøl mens Sandvikestølene var fjellstølene. Stølene var i drift fram til like etter krigen. Området er sporadisk beitet av sau fra Eikemo. De gamle seterhusene brukes i samband med friluftsliv i området.

I tillegg til flere støler hører mange utslåtter til Londalen, bl.a. Selhaugane som ligger på andre siden av elva ved Lona. Utløa på Selhaugane har rast ned. Det er opplyst at et stølshus står på Heimste Sandvikestølen og at det finnes nedraste stølshus på Inste Sandvikestølen og Glåmestølen (Landbruksregistreringer innenfor planområdet til "Folgefonna nasjonalpark" i Etne 2001). På Glåmestølen var det også et eldhus.

Kulturminner/Kulturlandskap i dag

Mosnes

På grunn av flom har det vært mange forandringer bl.a. i bygningsmiljøet, og opphør av drift og beiting i området har ført til gjengroing. Det finnes likevel fortsatt flere gamle bygninger, kulturminner og rester etter gamle kulturmarker i området. Særlig lemstova på Ytre Mosnes er verdifull.

Det er to gamle bygninger fra slutten av 1800-tallet på Moen (Indre Mosnes) og en steingard langs med veien på Mosnes. På Ytre Mosnes står det ei typisk lemstove, en løe og et stabbur som er i bra og opprinnelig stand. En ny bro er bygd over elva, men den gamle kjerreveien er delvis ødelagt av flom. Det er gjengroende gamle slåtteenger og beitemark i området. I seinere tid har det blitt bygd flere nye hus og plassen brukes som feriested, til jakt/fiske og utleie.

Mosdalen

I lia sør for Mosdalen er det flere åkerterrasser/bakkemurer og steingarder. På garden er det et våningshus, et fjøs (kanskje et smalefjøs) og grunnmurer etter en løe med låvebro. Våningshuset og fjøset er i god stand. I Skredalen finnes rester etter en gammel utløe.

Den lange kjerreveien fra Mosnes til Mosdalen og Londalen er et imponerende kulturminne i et dramatisk landskap. Lange avsnitt av veien består av steinblokker som også sikrer kanten av den forholdsvis brede veien. Veien går delvis over gammel rasmark.

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

I området sør for Mosdalen er det gjengroende, men fortsatt åpen gammel slåttemark og sannsynligvis gamle åkrer. Her vokser mye blåknapp og andre ”naturengsarter” (registrerte arter i de gamle slåtteengene: smyle, geitesvingel, lækjeveronika, firkantperikum, ryllik, gulaks, tiriltunge, smalkjempe, cf. engfiol, blåknapp, skogstjerne, kystmaure, cf. grov nattfiol, engkvein, engsmelle, liljekonvall, markjordbær, engsoleie, tepperot, bringebær, bjørk, einer, hassel, ask). Artsmangfoldet i de gamle slåtteengene er en viktig del av det totale artsamangfoldet i området siden artsinnholdet her er en annen enn i området for øvrig. Det lokale artsamangfoldet er et resultat av den historiske bruken av området. Hassel og andre edelløvtrær er vanlige i området ned mot elva. Det er gamle styvingstrær (bjørk) i området, bl.a. langs med steingarden. Også ved bruket er det gammel slåtte- og beitemark med et større antall søyleeiner og solide åkerterrasser. De gamle engene ved husene er delvis dominert av smyle og er mindre artsrike.

På veien til Londalen er det et område med flere styvingstrær (ask, alm og bjørk). Området kalles for Skredalen og ligger ved den første skarpe svingen av Mosneselva. Området er beitet av sau fra Hjortedalen.

I Skredalen er det flere gamle styvingstrær. Sporene etter tidligere bosetting og bruk av området øker landskapsopplevelsen vesentlig.

Londalen

Plassen til den gamle garden Londalen ligger 4-5 km inne i Mosnesdalen på vestsiden av elva. I Mosnesdalen er fjellsidene bratte på begge sider, men Londalen ligger i et åpent område med grassletter. Området er tilgjengelig på en gammel kjerrevei fra Mosnes. Stien består nesten hele veien av steinblokker. Det er en ny bro over Mosneselva til Londalen (Londalsbru). En sti går videre innover dalen til Lona/Blomstølen og Sandvikedalen. Området er sporadisk beitet av sau fra Eikemo.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

Det er grunnmurer/tufter etter en bygning med tre rom og trapp og to bygninger (muligens etter løe med fjøs og eldhus) på Londalen. Det var også stabbur og sauehus her. I nyere tid har det blitt satt opp en hytte av blikk trolig på en gammel tuft. Det er mange steinrøyser, åkerterrasser og oppmurte veier ved den gamle garden. På Løhaugen er det rester etter et sel og en løe.

Det er mange åkerterrasser som vitner om det historiske åkerbruket i området. Dagens vegetasjon med bl.a. einer og blåbærlyng som sprer seg tyder på beitebruk med minkende beitetrykk i seinere tid. Registrerte arter er einer, gulaks (dominerende art), finnskjegg, tepperot, blåbær, kystmaure, lækjeveronika, smørtelg, lyssiv, grasstjerneblom, bjønnskjegg, harestorr, ryllik, bringebær, bjørk, engsyre, då, hengjeveng, krypsoleie, hestespreng, sisselrot, sølvbunke, engkvein, småsyre, blåklokke, geitsvingel, mjødurt, smalkjempe og bleikstorr.

På plassen der den gamle garden Londalen lå, er det mange åkerterrasser og tufter. Til Londalen knyttes det en historie om et manndrap.

Lona/Blomstølen

Lona/Blomstølen ligger cirka sju km inne i Mosnesdalen i flatt og åpent terreng. Lona/Blomstølen er tilgjengelig på en sti fra Londalen. Stien fortsetter innover dalen mot Sandvikestølane og Sandvikedalen. Nord for området ligger Folgefonna.

Det er en laftet seterbu med to rom og bordkledning og en lav bygning (eldhus?) av stein på den åpne stølsvollen. Begge bygninger er i bra stand og tekte med torvtak. Det er muligens en gammel kokeplass og vanningsveier på stølsvollen.

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

En sti går innover dalen mot Sandvikedalen. Det er flere bruer i området bl.a. Lonabru, Glåmestølsbru og Tverrelvabru.

Stølsvollen er forholdsvis stor, åpen, delvis fuktig og har beitepreg. Bjørk vokser i kanten (registrerte arter på stølsvollen: sølvbunke (dominerer), blåbær (dominerer flekkevis), engsyre, då, kvann, rogn, brennesle, engkvein, kystmaure, tepperot, bjønnskjegg). Området på sørøstsiden av Mosneselva er beitet av sau fra Hjortedalen.

Området byr på sterke landskapsopplevelser. Lona er et godt bevart setermiljø i et dramatisk og vanskelig tilgjengelig landskap. Seterbygningene har blitt vel bevart i opprinnelig stand. Området er åpent og det er flere kulturminner her. Stølene ligger langt inne i Mosnesdalen/Sandvikedalen og har en interessant og lang historie. Spor etter den historiske driften øker landskapsopplevelsen vesentlig siden stølsdrift i dette landskapet virker nærmest umulig sett med dagens øyne.

Lona/Blomstølen har en spesiell beliggenhet langt inne i Mosnesdalen/Sandvikedalen. Det finnes tufter etter flere støler enda lengre inne i dalen som er innfallsporten til Folgefonna.

Mulige kulturlandskapstiltak

- Restaurering av stien mot Glåmo/Eikemo. Kjerreveien mellom Glåmo og Mosnes er et viktig kulturminner som forbinder to attraktive turområder. Grunneierne på Mosnes og Eikemo er interesserte i å restaurere den utraste delen av stien ved Mosneselva.
- Informasjonstiltak om kulturhistorie til området. Det kan søkes tilskudd til skilting m.v.
- I samarbeid med grunneierne bør det lages en plan for beiting i området.
- Det er her potensial for utmarksbasert reiseliv som bør utredes nærmere.

4.3.9 Glåmo og Nygard

Glåmo og Nygard er tre gardsbruk mellom Eikemo og Mosnesdalen uten fast veiforbindelse. Driften er lagt ned, men flere bygninger, kulturminner og det åpne landskapet vitner fortsatt om den historiske driften i området. Lemstova på Glåmo er en verdifull bygning i bra og opprinnelig stand. En kjerrevei forbinder Nygard/Glåmo og Mosnes.

Den gamle kjerreveien er et verdifullt kulturminne som også kan ha betydning for Eikemo i turismesammenheng.

Kulturhistorie

Rundt 1300 var Glåmo bosatt som en nyere gard trolig fra tidlig kristen tid. Garden lå øde 200 år etter Svartedauden, men ble nyryddet rundt 1600.

Det er to bruk på Glåmo. Det opprinnelige tunet lå et stykke oppe i lia. I begynnelsen av 1600-tallet brukte bonden på Glåmo Mosdalen i tillegg. I 1660-årene var det fire kyr, påsett, seks sauer og geiter på Glåmo. Det ble sådd en halv tønne havre og høstet en og en halv tønne. Garden hadde også støl på 1700-tallet. I 1856 ble garden med fire mål åker og omlag 17 mål eng delt mellom to sønner. Hvert bruk hadde også fjellslåtter og tre kyr, ni sauer og fem geiter. Samtidig fikk datteren en husmannsplass, kalt "Leite", med et mål eng til fire sauer. I 1906 ble Leite utskilt som småbruk med navn "Nygard". Nygard ble fraflytta i mellomkrigstiden, Glåmo i 1962. Innmarksarealene på Glåmo vart dreven i en periode etter 1962, men er nå gått ut av drift.

Glåmo hadde naust på Mosnes. Naustet hadde "stue" oppå. Det ble ødelagt av flommen i 1962. På slutten av 1800-tallet drev odelsgutten på Glåmo sagen på Mosnes mens han budde i naustet, senere bygde han sag på Glåmo.

Kulturminner/Kulturlandskap i dag

På inste bruket på Glåmo står det en typisk lemstove og en løe med fjøs. Driftsbygningen er i forholdsvis dårlig stand, mens våningshuset er i god og opprinnelig stand. Våningshuset og løa på ytre bruket er i god stand. I senere tid er det lagt ny bordkledning på det laftete huset.

Det finnes gamle slåtteenger (fuktig), beitemark (delvis gjengrodd) og furuskog på Glåmo. I engene er det gamle grøfter og det finnes åkerterrasser i lia.

Huset på Nygard er en sammenbygd stue og løe. Stuen står framdeles men er i dårlig stand. Løa har rast ned. I området nær huset er det gammel slåttemark som delvis er gjengrodd med einer. Fra Nygard går det en gammel kjerrevei ned i lia til Mosnes. Veien er ødelagt ved Mosneselva.

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

Stuen på Nygard som ble skilt ut som eget bruk i 1906. Løa har rast ned. En kjerrevei går herifra til Mosnes.

Mulige kulturlandskapstiltak

- vedlikehold/restaurering av bygninger
- slått og/eller beiting i området

Det er to bruk på Glåmo som ble fraflytta i 1962.

4.3.10 Eikemo og Eikemostølen

Eikemo er en veiløs grend på nordsiden av Åkrafjorden. Grenda ligger i et flatt område cirka 200 m over fjorden. Det er tre aktive gardsbruk som driver med melkegeit, stølsdrift på Eikemostølen/Vettrhus og sau.

Kulturhistorie

Eikemo lå øde under Svartedauden og ble busatt igjen rundt 1613. I 1666 og 1723 var det tolv storfé, tolv sauer, tolv geiter og en hest på Eikemo. Det ble sådd tre til fire tønner havre og høstet det firdoblete. Også skogen var en viktig ressurs. Eikemobøndene var på slutten av 1600-tallet kjente for at de var kledd i finere klær enn folk ellers i området. I 1748 ble garden for første gang delt i to bruk. I 1803 var det like mange storfé på Eikemo som i 1666 og 1723, men småfétalet hadde økt til 30. Havreavlingen hadde blitt doblet. Mellom 1795 og 1830 ble de to brukene på Eikemo som hadde fellestun utskilt i nordre og søre tunet. Deretter var det flere delinger av begge bruk. I 1860-årene ble det sådd 10 tønner havre og satt like mye potet. Storfétalet ble økt til rundt 20 og småfétalet til over hundre totalt. Stølen er nevnt tidig på 1700-tallet og det blir opplyst at både kyr, sauer og geiter ble melka der. I en periode etter krigen var stølen ikke i drift men stølsdriften ble tatt opp igjen i form av en fellesstøl for geit i begynnelsen av 1980-tallet.

Kulturminner/Kulturlandskap i dag

Det er ikke gjennomført registreringer på Eikemo eller Eikemostølen i dette prosjektet. For Eikemostølen er det imidlertid tidligere utarbeidet en rapport om "Kulturmiljø, bygningar og inskripsjonar på Eikemostølen/Vettrhus" av Lena Eikeland Kutschera (2001). I forbindelse med registreringsarbeidet planlegges et STILK-prosjekt på Eikemostølen.

Det er tre aktive gardsbruk med melkegeit og sau på Eikemo. I tillegg drives skogen. Grunneierne samarbeider bl.a. om samdrift på stølen og arrangement i form av en godt besøkt stølsfestival. Fra Eikemo går det en traktorvei til Glåmo og derifra en kjerrevei til Mosnes.

Mulige kulturlandskapstiltak

- Det er positivt hvis driften med melkegeit, samarbeid om stølsdrift og sauehold på Eikemo fortsetter. Den tradisjonelle driften på Eikemo og Eikemostølen har en svært positiv effekt på kulturlandskapet og er forutsetning for å opprettholde busetting på Eikemo.
- Det er positivt hvis samarbeidet kan utvides f.eks. ved flere felles restaureringstiltak og/eller flere samarbeidspartnere som f.eks. grunneierne på Djuve og Mosnes.
- Grunneierne på Eikemo har bl.a. vist interesse for samarbeid om restaurering av kjerreveien mellom Glåmo/Nygaard og Mosnes.
- Grunneierne på Eikemo er ikke avvisende til tanken på å starte en enkel seterkafe på Eikemostølen. Noe informasjon har derfor blitt innhentet fra Næringsmiddeltilsynet.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

- Det gamle sagbruket på Eikemo er muligens et restaureringsobjekt som grunneierne er interessert i.

Gammelt sagbruk på Eikemo. Er det et mulig restaureringsobjekt?

4.3.11 Djuve

Det er to bruk på Djuve. Det hører mye skog og beitevidder til Djuve. Djuve er fortsatt busatt i perioder. Husene holdes i stand men området er i tydelig gjengroing.

Kulturhistorie

Garden ble rydda i vikingtiden eller tidligere, men lå øde etter Svartedauden. I 1660-årene var det ti storfé og like mange sauer og geiter. Det ble sådd tre tønner havre og høstet fire til fem ganger så mye. Småfétalet fordoblet seg fram til 1803, og i tillegg til havre ble det høstet tre tønner potet. Senest fra 1665 av var det flere plassfolk på Djuve.

I 1835 ble garden delt i to bruk. Etter delingen ble særlig antall småfé økt. I tillegg ble det satt 2,5 tønner potet på hvert bruk. Det var også forholdsvis mye tømmerhogst i skogen og en tok imot leiedyr på stølsbeite. Stølen er nevnt i 1660-årene. Det er nevnt at Sjustølen har navnet fordi den er den sjuende stølen som ble bygd. Rundt 1920 ble det bygd en fjellstøl lenger oppe på fjellet. Det var store bjørneplager på Djuve og på stølen. Rundt 1800 ble bl.a. den gravide Guri Larsdatter Sævareid forfulgt av en bjørn.

Lars Torsson Djuve starta båtbygging ved fjorden. Også sønnen, broren og andre drev med båtbygging på nordsiden av Åkrafjorden, ofte ved siden av gardsdrift og annet yrke.

Kulturminner/Kulturlandskap i dag

Ved fjorden er det naust, sjøbu og sag. Veien svinger seg oppover mot de to brukene. Langs med veien er det gammel slåttemark.

Det er tre våningshus, ei stove, et fjøs med silo, et vedskur og et sagbruk på Djuve. Med unntak av sagbruket har alle bygninger skifertak. Særlig våningshusene er i bra stand. Et smalehus finnes i utkanten av tunet. Langs med stien mot Eintveit er det en gammel utløe.

Det er mange gamle styvete eiketrær, oppmurte veier, stier og terrasser i området. I lia er det laget en sti opp til gamle styvingstrær. Det finnes også en løypestreng i lia. I den nederste delen av lia er det gammel beitemark. Det finnes rester etter et steingjerde og murrester muligens etter et sommerfjøs. En ny skogsvei er bygd oppover og siden langs med elva.

Hele området er under gjengroing men gjengroingen har ikke kommet langt enda. Det er oppslag av osp, bjørk, rogn, bringebær og andre gjengroingsarter, men det finnes fortsatt også "naturensarter" som blåknapp, knegras, kystgriseøre, markjordbær og knoppurt, gulaks, engkvein, sølvbunke, myrfiol, tepperot, kystmaure, engsmelle, einestape, ryllik, blåtopp, smyle, småsmelle, småsyre, firkantperikum, tiriltunge og smalkjempe i engene. Det er søyleeiner og hassel i området. Noe arealer rundt husene har sannsynligvis blitt slått også de siste årene. Et bruk er fortsatt busatt i perioder.

Mulige kulturlandskapstiltak

- Siden gardsdriften på Djuve ble nedlagt er området under tydelig gjengroing. Djuve har likevel mange verdier i form av bygninger, kulturminner og historie. For å bevare noen av disse verdiene som bl.a. har betydning for turisttrafikken på Åkrafjorden og områdets attraktivitet for friluftsliv, er det viktig at området holdes åpent. Grunneierne på Djuve bør kontaktes for å diskutere problemstillingene og mulighetene for skjøtsel av området ved f.eks. beiting og samarbeid med andre. Mulige samarbeidspartner er bøndene på Eikemo. Det bør f.eks. undersøkes om det er muligheter for å bruke Djuve til beite for unge geiter, kjøttgeit, kasjmirgeit eller andre beitedyr som klarer seg med forholdsvis lite tilsyn (Clemetsen & Eik 2002). Gjerding av området kan bli aktuelt. Det er muligheter for å søke om tilskudd til gjerding eller innkjøp av spesielle beitedyr. Grunneiernes interesser og gardbrukernes muligheter er av stor betydning i denne sammenheng. Diskusjonsmøter kan bidra til formulering av felles mål og synliggjøre samarbeidsmuligheter.
- Det er her potensial for utmarksbasert reiseliv som bør utredes nærmere.

Kulturmarkene på Djuve er under tydelig gjengroing.

4.3.12 Bjelland, Bjellandnes og Eintveit

Bjelland, Bjellandnes og Eintveit er tre spesielle garder som tidligere var fast samlingsstad for folk fra de veiløse gardene på nordsiden av Åkrafjorden. I 1920-årene fikk Bjelland dampskipskai, telefonstasjon, postkontor, krambu og senere bedehus. I dag er gardene fraflytta men området har særpreget som et tidligere samlepunkt på den veiløse nordsiden av fjorden, og har bl.a. store historiske verdier. Engarealene er forholdsvis store og fortsatt åpne. Noen blir fortsatt slått.

Kulturhistorie

Bjelland og Bjellandnes

Bjelland var i eldre tider garden med den høyeste landskylda i området. Sannsynligvis er Bjelland også den eneste garden mellom Åkra og Fjæra som var busatt etter Svartedauden. Garden lå sentralt i kirkesogna. Soga forteller at kirken i Åkra opprinnelig skulle bygges på Kyrkjeflåto på Bjelland. Garden var i eldre tider forholdsvis stor. I 1666 ble det sådd 3,5 tønner havre og høstet fire ganger så mye. Buskapen var på 14 storfé, 18 sauer og geiter og en hest. Det hørte også støl til garden. Stølsdriften ble nedlagt etter siste krigen.

Like før 1800 ble garden delt i to bruk. Etter det økte småfétallet til 80 sauer og 30 geiter i 1860-årene. Under andre halvparten av 1800-tallet var det en plass under Bjelland, og rundt 1900 kom det et eget bruk på Bjellandnes. Ved dette tidspunktet budde det rundt 30 mennesker på Bjelland.

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

Bilbru over elva ble ferdig i 1962. Opprinnelig var det plan om vei mellom Kalvik og Eikemo. I 1965 ble postkontoret og i 1967 krambua nedlagt. Et bruk på Bjelland ble fraflytta i 1966. Det andre bruket overtok jordene og var i drift fram til midt på 1980-tallet.

Eintveit

Eintveit ble sannsynligvis rydda under vikingtiden men lå øde etter Svartedauden. I 1771 ble garden delt i de to brukene som fortsatt eksisterer. Fra 1666 til 1803 var det jamn produksjon på Eintveit der det ble sådd tre tønner havre. Buskapen var på rundt ti storfé. Avlingsmengde og antall småfé økte i perioder fra 12 til 20 tønner, og fra 15 til 24 småfé. Fram til 1860-årene økte produksjonen ytterligere med innhøsting av 26 tønner havre, 40 tønner potet og en buskap på 12 storfé, to hester, 48 sauer og 20 geiter. Det var en husmannsplass på Eintveit. Sjur Torkjelsson Eintveit fletta her ”Myrasjurskorger”. Stølen og kvernhuset er nevnt tidlig. Stølsdriften tok slutt i begynnelsen av 1950-årene. I 1912 ble det bygd skole mellom Eintveit og Djuve. Skolen var i bruk til etter krigen.

Kulturminner/Kulturlandskap i dag

Bjelland og Bjellandnes

Det er mange bygninger og kulturminner på Bjelland og Bjellandnes. Det er lange steingarder, steinrøyser og oppmurte terrasser. Det er frukttrær, mye hassel, styvingstrær (ask, alm, lind og selje) og søyleeiner. Engene har p.g.a. varierende gjengroingsstatus, nærings- og fuktighetsforhold varierende artssammensetning. Registrerte arter er tepperot, gulaks, ryllik, smalkjempe, kystmaure, tiriltunge, hestespreng, blåknapp, kystgrisøre, englodnegras, revebjelle, engsmelle, blåklokke, legeveronika, fjellmarikåpe, kvitkløver, myrfiol, knoppurt, engkvein, firkantperikum, einstape, knegras og sølvbunke. Noen av styvingstrærne har blitt skjøttet på tradisjonell måte inntil det siste. Engene gror igjen. Noen steder er det oppslag av bl.a. osp, men gjengroingen på bruket som helhet har ikke kommet langt. I liene ovenfor tunet er det gammel beitemark med mye einer.

En vei med steingard på ene siden leder inn i tunet som består av tre våningshus og flere driftsbygninger bl.a. to løer og et smalefjøs. Våningshusene er i god stand men driftsbygningene er i varierende stand. Det finnes også tufter etter flere bygninger. To mindre driftsbygninger er integrert i steingarden. Flere bygninger er lafta. Takmaterialet varierer fra skifertak til blikktak og eternitt. Ved sjøen er det fem naust og butikkbygning. På Bjellandnes er det et våningshus med postkontor, et fjøs, oppmurte veier, frukttrær og styvingstrær.

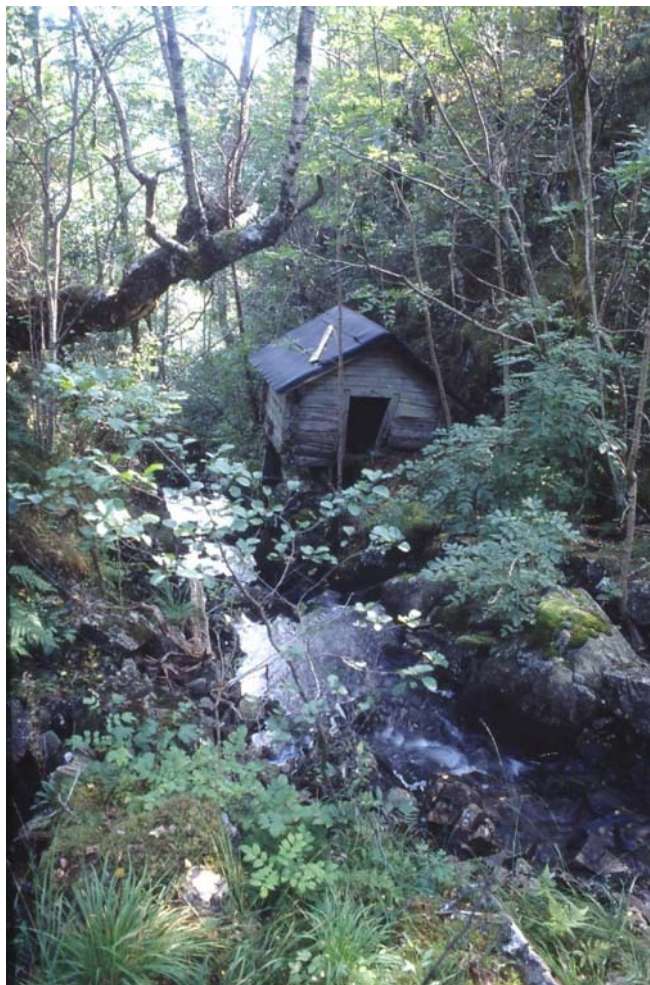

Det gamle posthuset på Bjellandnes. Posten ble nedlagt i 1965.

Eintveit

En fin og delvis oppmurt vei går i svinger opp til de to gardstunene på Eintveit. Første bruket består av et våningshus og fjøs som begge er i god stand. Innmarka på dette bruket blir fortsatt slått. På andre bruket som ligger lenger oppe, er det fem bygninger, bl.a. et laftet våningshus, en løe der det pågår restaureringsarbeid og ei mindre stove. En geil går gjennom innmarka til en beitemark med mye søyleeiner. Det er også høge steingarder, oppmurte veier og steinrøyser og i tillegg frukthage og bringebærhage på dette bruket.

Ved utløpet til tjønnen langs med stien mot Djuve er det et kvernhaus. Kvernhuset er i dårlig stand, men taket er tett. Langs med stien ligger også grunnmurene til skolehuset og her finnes mange store styvingtrær (eik og bjørk).

Kvernhuset på Eintveit. Kvernhuset ligger idyllisk til ved utløpet av ei tjønn. Her går også stien til Djuve forbi grunnmurene til skolehuset. Er kvernhuset et mulig restaureringsobjekt?

Mulige kulturlandskapstiltak

- Bjelland, Bjellandnes og Eintveit var tidligere samlingspunkt på den veiløse nordsiden av Åkrafjorden og har spesielle kulturhistoriske verdier. Området er derfor spesielt interessant for turister/besøkende. Forutsetningen for bruken av området i reiselivssammenheng er imidlertid skjøtsel av viktige kulturmarker og tilrettelegging av noen spesielle historiske verdier i tillegg til tilrettelegging av hus til utleie og muligens andre tilbud. Det er flere bygninger i forholdsvis god stand i området. Disse kan muligens brukes til dette formålet. Grunneiernes eventuelle interesse for dette bør utredes nærmere.
- Skjøtsel av området bør planlegges i samband med planlegging av skjøtsel på andre fraflytta bruk (se også omtale av Djuve 4.3.11).
- Det er også her potensial for utmarksbasert reiseliv som bør utredes nærmere.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

Det er mange bygninger på Bjelland som ble fraflytta først på 1980-tallet. Kulturmarkene er under tydelig gjengroing.

5. Drøfting av generelle muligheter og utfordringer i Åkrafjorden

5.1 Kulturminner og kulturlandskap som grunnlag for verdiskapning

Verdiskaping er både et begrep innen økonomisk terminologi og i mer allmenn språkbruk.

”Verdiskaping i mer allmenn betydning er et uttrykk for bidrag til noe som er verdifullt for samfunnet, men som ikke i utgangspunktet er knyttet til pengeverdier. Dette kan være tradisjoner og historisk verdi, verdi for identitetskapning, pedagogisk verdi, kunnskapsverdi, opplevelsesverdi osv. Dette verdiskapingsbegrepet er på en helt annen måte verdiladet, og det finnes ikke noen teknisk standard for å måle verdiskapingen på en objektiv måte. En annen sak er at verdiene under denne begrepsforståelsen i sin tur kan danne grunnlag for økonomisk verdiskaping.” (Baadsvik & Daugstad 2003)

Hvis en tar denne mer allmenne betydningen av verdiskaping som utgangspunkt, blir det tydelig at kulturminner og kulturlandskap på en vesentlig måte bidrar til verdiskaping og derfor er en ressurs i Åkrafjorden. Kulturlandskapet i Åkrafjorden kan gi grunnlag for verdiskaping bl.a. fordi det har stor opplevelsesverdi og stor verdi for identitetskapning.

Opplevelsesverdi

Kulturmiljøer har en opplevelsesverdi uavhengig av formidling av historisk kunnskap, men opplevelsesverdien blir større desto mer kunnskap en har om stedet. Særlig for en person som ikke har tilknytting til stedet kan nysgjerrigheten vekkes og opplevelsen forsterkes ved formidling av kunnskap. En person som har fått kunnskap om en plass eller en ting har også fått en form av tilknytting, og kan derved føle ansvar.

Det er i dag mange som leter etter opplevinger og en følelsesmessig tilknytting. Dette viser flere samfunnstrender. Det sies at vi lever i et ”drømmesamfunn”. Med dette menes det et samfunn der det stadig går mer tid til å konsumere varer, tjenester og opplevelser for å leve ut fantasier og drømmer og få gode opplevelser. Uttrykket drømmesamfunn kommer fra en dansk forsker (Jensen 1999). I reiselivsammenheng er det også i Norge gjort spørreundersøkelser som viser at folk ønsker det ”ekte”, og at mange turister ønsker å bli behandlet som mer personlige gjester (se f.eks. Baadsvik & Daugstad 2003). Undersøkelsene viser også betalingsvilje for slike tilbud i reiselivet. Spesielle kvaliteter (f.eks. tradisjonsrike hus) kan veie opp for andre standardkrav (f.eks. bad i samme etasje/hus) uten at dette går ut over betalingsvilje av interesserte grupper. I forhold til tidligere generasjoner har vi både god råd og tid. De fleste prøver å bruke en god del av sine ressurser på en måte som gir dem gode følelser og opplevelser. Kultur og friluftsliv er i denne sammenheng viktige. Både friluftsliv- og kulturelle opplevelser er ”fornybare” dvs. at ingen trenger å ha dårlig samvittighet for slike aktiviteter.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

De fleste mennesker har en undring og nysgjerrighet knyttet til menneskeskapte levninger i seg. Dette skyldes at en føler seg i slekt med dem som har laget disse sporene eller at en føler tilhørighet til samme kulturtradisjon som personen som har laget dem (Baadsvik & Daugstad 2003). Historiske personer eller spor etter disse har så kalte "mytopoetiske" egenskaper (de Certeau 1984). Dette er en av årsakene til den sterke opplevelsesverdien som disse har.

En tur i f.eks. Mosnesdalen er en opplevelse fordi dette er en spesiell dal med et dramatisk naturlandskap (elva i en smal dal med bratte fjellsider). I tillegg kommer sporene som mennesker satte mens dalen var bosatt. Det er bygninger, tufter på stølene, åkerterrasser, en kjerrevei, styvingstrær og gamle slåtteenger langt inn i dalen. Disse øker landskapsopplevelsen vesentlig bl.a. fordi en kan undre seg over menneskets levemåte i dette dramatiske landskapet. Sett med dagens øyne er det nesten umulig å leve og livnære seg i denne dalen. I Mosnesdalen, men også på mange andre støler eller fraflytta bruk, finnes kulturminner der en kan henge opp tankene på og som inspirerer fantasien. Historieinteressen og nysgjerrigheten på steder og hendelser som skaper identitet og gir positive opplevelser har vokst i seinere tid. Blant annet dette gjør disse avsidesliggende stedene til en ressurs. Hus som er tilrettelagt for utleie, eventuelt i kombinasjon med utleie av jakt og fiske, i kulturhistorisk interessante områder har spesielle kvaliteter og er i økende grad interessante i reiselivssammenheng. Utleie av bl.a. hjortejakt er en inntektskilde på flere veiløse garder i Åkrafjorden. Dette tilbudet kan utvides ved tilrettelegging for oppleving av de kulturhistoriske verdiene og landskapsverdiene i området.

Verdi for identitetskapning

Fordi mange kulturminner, gamle boplasser eller bygninger knytter kontakt mellom mennesker i fortid og nåtid skaper disse identitet. Dette er også en del av opplevelsesverdien. I globaliseringens tid er identitet svært viktig. Det skjer raske forandringer og en kan knapt forestille seg hvordan verden vil se ut om 10 år. Samtidig er det i dag tilgang til mye informasjon, og de fleste har i ulike sammenhenger mange muligheter å velge imellom. Dette gjør det vanskelig for mange å orientere seg og fører til at de får et spesielt behov for identitet, både som individuelle personer og sosiale vesen. Tilrettede kulturminner og velstelte kulturlandskap kan bidra til å gi dette, og er blant annet derfor i økende grad interessante for turister/besøkende.

5.2 Trussel mot kulturminner og kulturlandskap

Myndighetene skiller mellom nasjonal, regional og lokal verdi av et kulturminne eller et kulturlandskap. Den lokale verdien og interessen er avgjørende for ivaretagelsen av kulturminner og kulturlandskap. Særlig i en tid med raske endringer er kulturminnene i fare for å bli ødelagt hvis ikke lokale krefter er bevisst verdiene og viser dem fram. En forutsetning for bevaring av et kulturminne er at det er kjent og tilgjengelig. Et kulturlandskap bør i tillegg være i drift. Også de fleste kulturminner

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

trenger en eller annen form for vedlikehold. Så lenge det er behov for å bruke et kulturminne, f.eks. en høyløe eller et eldhus, har grunneieren vanligvis interesse og mulighet for vedlikehold. Bruk er derfor en viktig forutsetning for bevaring av både kulturlandskap og kulturminner. Kulturminnepolitikken har i seinere tid åpnet mer for ny bruk av kulturminner og kulturmiljøer (Kulturminneutvalgets utredning 2001). Bruken må imidlertid ikke ødelegge.

Det er flere prosesser og planer i gang i området rundt Åkrafjorden. Flere av dem er av nasjonal interesse, f.eks. veibygging mellom Rullestadvatn og Grostøl, etablering av Folgefonna nasjonalpark og kraftutbygging i Saudafjellet. Andre planer, bl.a. planlegging av Halvfjordingen som næringspark og planlegging av turistbåtanlegg i Fjæra, har først og fremst regional interesse, men kan også bli lokalt interessante. Det er en utfordring å få til en utvikling i området på lokalsamfunnets premisser. Forutsetningen for dette er bl.a. at verdiene i landskapet som har betydning for lokalsamfunnet ikke ødelegges ved prosessene, og at det er lokal interesse for og lokal deltakelse i utviklingsprosessene i området. Å ivareta landskapsverdiene betyr ikke at enkelte elementer i landskapet ikke kan fjernes, men at helheten i landskapsrommene bevarer.

5.3 Registrering av kulturlandskapsverdier og bruk av landskapsrom

For å synliggjøre effekten av ulike bruk, inngrep og sammenhengene i et område kan landskapet deles inn i naturlig avgrensede landskapsrom (Norderhaug 2003). Ulike typer bruk av et slikt landskapsrom vil påvirke muligheten for annen og framtidig bruk av dette landskapsrommet. Enkelte typer bruk av et landskapsrom lar seg vanskelig kombinere med annen bruk. Synlige inngrep eller utbygging i et landskapsrom gjør det f.eks. vanskelig å drive med naturbasert næringsliv som opplevelsesturisme i samme landskapsrom. Det er derfor viktig at de ulike landskapsverdiene i et landskapsrom er kjente slik at effekten av planlagte inngrep kan visualiseres under planleggingen. På denne måten kan en få en bevisstgjøring og en lokal prosess som fører til at landskapsverdiene tas i bruk på måter som er positive for lokalsamfunnet. Kartleggingen av viktige kulturlandskapsverdier, forslagene om kulturlandskapstiltak og presentasjonen av utviklingsmuligheter i denne rapporten kan bidra til dette.

Det finnes i dag en rekke eksempler på satsing på kulturlandskap i kombinasjon med næringsutvikling, f.eks. Lyngheisentret i samarbeid med grunneierne på Lygra i Lindås kommune, og på utnyttelse av den symbolske verdien som et kulturminne har. Eksempel på dette er "Bølakjøtt" der en bruker helleristningen av et reinsdyr som varemerke på reinsdyrkjøtt. I Valdres arbeides det for å trekke inn aktive seterbrukere i reiselivet i regionen. Det arrangeres bl.a. en bufarhelg om høsten, budeieball og kurs i kulokking. Dette er eksempler på større prosjekter som mange har arbeidet med i flere år.

Mindre tiltak som f.eks. restaurering av en sti eller en bygning kan også være svært viktige og bør sees i en større sammenheng. Dette er viktig fordi summen av tiltak i et område bestemmer utviklingen i

området. Restaurering gjelder ofte kulturminner/kulturlandskap som folk identifiserer seg med, og kan bli begynnelsen på en større satsing på kultur i et område. Når et område har spesielle kvaliteter som er ivaretatt og tilrettelagt, kan en bruke disse som tilleggsverdi for andre produkter, og f.eks. sette en høyere pris på ferieleiligheter.

5.4 Reiseliv og kulturlandskap

Det er mange turister i området, og det arbeides for tilrettelegging av mer turistvirksomhet i Åkrafjorden, bl.a. ved planlegging av turistbåtanlegg ved Fjæra og informasjon om Folgefonna nasjonalpark. Reiseliv og næringsvirksomhet i tilknytning til det er derfor et viktig utviklingspotensiale i Åkrafjorden.

Tidligere erfaringer har vist at det ofte er enkelte aktører som tjener indirekte på landskapskvalitetene i et område. Spesielle landskapsverdier bidrar på en vesentlig måte til at et område er attraktivt for turister/besøkende. Ofte er det andre aktører som har lite eller ingen inntekt av turismen men som på en vesentlig måte bidrar til at verdiene i kulturlandskapet ivaretas eller skjøttes. Det er derfor viktig at det allerede i en tidlig fase av utviklingsprosessen arbeides med rettferdige betalingsmodeller der det f.eks. taes hensyn til grunneiernes innsats for å ivareta kulturlandskap (Norderhaug 2003).

Synliggjøring av områdets landskapskvaliteter er viktig hvis de skal taes i bruk i turismen, og for at man skal kunne ta en høyere pris for f.eks. ferieleiligheter i områder med spesielle kvaliteter, kombinere utleie av jakt med oppleving av kulturhistorie eller utvikle turer/aktiviteter der turister kan oppleve lokale tradisjoner og historie. Hvis det ønskes videreutvikling av turistvirksomheten i området er det samtidig viktig med et tett samarbeid mellom aktørene i reiselivet og den lokale befolkningen. Det er viktig med initiativ og kreativitet for å utvikle ulike tilbud (produkter og tjenester) til turistene og betalingsmodeller som tar hensyn til lokalbefolkningens innsats for å skape attraktive omgivelser og miljøer for turister.

Nye måter å samarbeide på er nødvendige i dag pga. av en dårlig økonomisk situasjon for småbruk som tidligere produserte og ivaretok viktige landskapsverdier eller "fellesgoder". Produksjonen av disse fanges ikke opp av den frie marknaden (Carlsen & Hasund 1999). I Geiranger-området diskuteres det derfor nye modeller for fordeling av inntekter og utgifter knytt til vedlikehold av kulturminner og kulturlandskap (Norderhaug m.fl. under utarbeiding). Tenkelig er en "turistkatt" som økt hamnevgift til kommunen, avgift per overnatting eller på inntekt fra turistvirksomhet. Utvikling av et forpliktende samarbeid mellom hotellene, reiselivsselskapene og lokalbefolkningen er også aktuelt.

5.5 Muligheter for å ta kulturhistoriske verdier i bruk i reiselivet

- I forbindelse med bl.a. turistvirksomhet på Åkrafjorden er det f.eks. tenkelig at det taes imot turister på gardene eller stølene som Eikemostølen. Dette kan gi inntekt for lokalbefolkningen og føre til større interesse for bruk og bevaring av landskapsverdiene. Et vellykket eksempel på dette fra Sunnmøre er Herdalsetra der det taes imot grupper fra turistbåtene for guiding, matservering, oppleving av seterliv mm.
- Med bakgrunn i områdets landskapskvaliteter med dramatiske landskapsformasjoner samt rik og interessant kulturhistorie er det her gode muligheter for utmarksbasert reiseliv. Til dette formålet kan det (i større grad) nyttes fraflytta bruk på nordsiden av fjorden. Hvis salg av jakt- og fiskekort kombineres med overnatting i tradisjonsrike hus, serving, transport, guiding og/eller tilbud av alternative aktiviteter (så kalte ”pakkeløsninger”) foredles produktet og økes markedsverdien. Utmarksnæringene er en større satsing i landbruket (se f.eks. St.meld. nr. 19, 1999-2000) der det bl.a. tilbys kurs til grunneiere.

Det er både for turister/besøkende og lokalbefolkningen viktig å tilrettelegge og vise fram landskapsverdiene. Et felles tema for området der det formidles lokal historie til turister/besøkende er et viktig steg i markedsføringen av et område. For å knytte forskjellig plasser sammen og derved skape et større, attraktivt område kan en velge et felles tema for hele området. Ved å lese i Skåneviksoga oppdager en at det budde spesielle personligheter på de fleste av plassene. På Miljateigen budde f.eks. Marta Larsdatter Miljateigen på 1800-tallet. Hun var en sterk og omtalt personlighet. På 1600-tallet levde den fredløse Kristoffer på Londalen i Mosnesdalen, og på 1800-tallet budde Guro Torsdatter Markhus på Knutsstø. Hun ble kjent for en særegen vane.

- Disse og andre ”historiske personligheter” kan brukes for å fortelle historien om Åkrafjorden. En kan f.eks. oppkalle stier etter disse og andre personene og fortelle om dem som levde her i en annen tid.

Historien om personer vekker vår fantasi og er derfor svært interessant for besøkende/turister. En slik historieformidling passer inn i samfunnstrenden som beskrives med uttrykket ”drømmesamfunn”. Den kan tilrettelegges på en forholdsvis enkel måte ved f.eks. navn på stier og i forbindelse med andre informasjonstiltak (brosjyrer, oppslagstavler eller liknende). Hvis det er ønskelig kan det også lages ulike souvenir eller matvarer, eller det kan lages en utstilling f.eks. i det gamle skolehuset på Markhus som tar opp dette temaet.

Ved denne eller en liknende form for tilrettelegging av Åkrafjordens rike historie vil områdets attraktivitet for turister/besøkende styrkes. Det kan også føre til en høyere markedsverdi av tilbud som

Kulturlandskapet i Åkraffjorden

allerede finnes i området og utvikling av nye tilbud og tjenester. Å ta opp et felles tema for et område kan også ha en positiv virkning i lokalsamfunnet. Arbeidet med historiefremføring i reiselivssammenheng krever at det velges ut deler av historien om de enkelte plassene som er egnet til denne bruken. Arbeidet med stoffet kan bidra til bevisstgjøring om og økt interesse for landskapsverdiene samt deres fremføring. I tillegg til en mer individuell bearbeiding av stoffet er det nødvendig med koordinasjon av fremføringen av områdets historie og landskapsverdier til turister/besøkende.

Vi lever i et overflodsamfunn der alle de primære behovene er dekket langt på vei.

Markedsførings eksperter mener derfor at den som kan selge en historie klarer å selge sitt produkt.

5.6 Generelle anbefalinger

For å fremme den lokale prosessen i området anbefales:

- danning av et grunneierlag for hele område/deltaking av eksisterende grunneierlag i Rullestad og Fjæra
- organisering av arrangement som setter fokus på kulturlandskapet ved å invitere ulike fagpersoner, f.eks. bygningskonservator, forvaltningspersoner som arbeider med tilskuddsordninger innen kulturminnervern/kulturlandskap, Storfjordens venner eller prosjektledere fra andre områder
- diskusjon av visjoner, ideer og utviklingsmuligheter for området
- diskusjon om hvordan en kan bygge opp en entreprenørholdning for å drive fram økonomisk bærekraftige prosjekter og utvikle rettferdige betalingsmodeller (se avsnitt 5.4 Reiseliv og kulturlandskap)

6. Sluttord

Landbruksdrift er avgjørende for bevaring av kulturlandskapet i Åkrafjorden og derved også i stor grad for muligheten for bl.a. natur- og kulturbasert reiseliv i området. Det er med denne rapporten gjort et forsøk på å foreslå noen realistiske tiltak for bevaring av kulturlandskap i Åkrafjorden og noen generelle tiltak som fremmer den lokale prosessen. Gjennomføringen av disse tiltakene er i stor grad avhengig av grunneiernes interesser og kapasitet, og av samarbeid med myndighetene som forvalter tilskuddsmidler. Flere av de foreslåtte tiltakene krever også samarbeid mellom grunneierne. Arbeidet for bevaring av kulturlandskapet og kulturlandskapskvalitetene kan likevel ikke avsluttes med gjennomføring av enkelte tiltak. Disse bør i stedet være starten på en langsiktig prosess i området som gjør at en blir mer bevisst landskapsverdiene og utvikler flere ideer for å ta kulturlandskapet i bruk på nye måter. I denne sammenheng er det viktig at det arrangeres flere møter og åpne diskusjoner om utviklingen og utviklingsmulighetene i området og dannelse/aktiv deltakelse av et grunneierlag.

Jeg har uten unntak møtt åpne og interesserte mennesker i Åkrafjorden. Dessverre hadde jeg ikke anledning til å være oftere i området. Jeg håper imidlertid at diskusjons- og møteaktiviteten kan økes i framtida slik at en sammen kan ta del i og ha glede av alt som skjer og som finnes i Åkrafjorden. Jeg håper at denne rapporten vil bli brukt som grunnlag for diskusjoner og ulike kulturlandskapstiltak.

Styving på Hetleflåt.

7. Litteratur

Baadsvik, K. & Daugstad, K. 2003. Kulturminner og kulturmiljøer som grunnlag for verdiskapning.- NINA oppdragsmelding 783

Brekke, N.G. (red.) 2001. Etne, Kulturhistorisk vegviser. Etne kommune, Nord 4 Bokforlag, Kulturlandskapsenteret

Carlsen, H. & Hasund, K.P.. 1999. "Sweden: Agri-Environmental Policy and the Production of 'Landscape Qualities'". In: Agrienvironmental Policy in Europe", Ashgate, Basinstake. Forthcoming 1999.

Clemetsen, M. & Eik, L.O. 2002. Kasjmirgeit – Ny produktutvikling og verdiskapning basert på ull, kjøt og landskapsleie. Forprosjektrapport. Aurland/Ås

de Certeau, M. 1984. The Practice of Everyday Life. Berkeley: University of California press

Det sentrale utvalget for registrering av verdifulle kulturlandskap 1994. Verdifulle kulturlandskap i Norge. Mer enn bare landskap. Del 4, Direktorat for naturforvaltning

Fylkesmannen i Hordaland, 2003. Folgefonna nasjonalpark, Konsekvensutgreiing av tiltaket, Verneframlegg, Høyringsutgåve august 2003

Forskrift om midler til bydteutvikling – Tildeling på fylkesnivå ved SND, <http://www.snd.no>

Haugland, A. 1984. Skåneviksoga, Andre bandet, Gardar og ætter i Åkra

Haugland, A. 1998. Skåneviksoga V, I gode og vonde dagar, fram til 1750

Haugland, A. 1998. Skåneviksoga VI, I gode og vonde dagar, frå 1750 til 1965

Jensen, R. 1999. The Dream Society. How the coming shift from information to immigration will transform your business. New York: McGraw-Hill.

Kulturminneutvalget 2001. Fortid former framtid - utfordringer i en ny kulturminnepolitikk (Foreløpig utgave 21. desember 2001) <http://odin.dep.no/>

Kutschera, L. Eikeland 2001. Kulturmiljø, bygningar og inskripsjonar på Eikemostølen/Vetthus. Del 1 Rapporten. <http://www.miljostatus.no/>

St.meld. nr. 19 (1999-2000). Om norsk landbruk og matproduksjon. <http://odin.dep.no/>

Norderhaug, A. 2003. Om Storfjordprosjektet – utfordringer ved oppfølging av prosjektet

Norderhaug, A. m.fl. (under utarbeiding). Storfjordens kulturlandskap og forvaltningsutfordringer. Rapport fra Storfjordprosjektet

Statens Næringsmiddeltilsynet, Trygg mat – ditt ansvar. Veileder Hygieneforskriften SNT

Verdiskapningsprogrammet for matproduksjon 2001. Et program for innovasjon og mangfold på matområdet.

Kulturlandskapet i Åkrafjorden

Tillegskilder:

Fylkesmannen i Hordaland, Landbruksavdelinga, Prosjekt Beitelandskap – Beitebruk, Samarbeid, Kulturlandskap, prosjektplan, internt dokument

Fylkeskonservator i Hordaland, SEFRAK-registreringer fra Rullestad-området

Landbruksregistreringer innenfor planområdet til "Folgefonna nasjonalpark" i Etne, opplysninger fra grunneierne i Mosnesdalen, inkl. kart med registreringer (10/01/01)

Markhus, J. T., brev med opplysninger om Skromme (31/01/03)

Vedlegg nr. 1

Invitasjon til diskusjonsmøte om kulturlandskap i Åkrafjorden

Åkrafjorden grendeutval har tatt initiativ til et kulturlandskapsprosjekt ("områdetiltak"). I denne sammenheng har jeg, Silke Hansen, gjennomført noen registreringer i Åkrafjorden og hatt kontakt med flere som bor i området. For å kunne i enda større grad ta utgangspunkt i deres interesser ved mitt arbeid ønsker jeg dere velkommen til et diskusjonsmøte om kulturlandskap i Åkrafjorden.

**Møtet vil finne sted den 7. mai kl. 19.30 på
ÅKRAFJORDTUNET**

Det vil være enkel matservering / anledning til å kjøpe mat og drikke.

Jeg håper at mange av dere har anledning til å komme. Jeg vil også oppmuntre grunneiere fra fraflytta bruk bl.a. på nordsiden av fjorden til å delta.

Som grunnlag for en åpen diskusjon er det planlagt to korte innlegg der en bl.a. vil gå inn i følgende tema:

Kulturminner og kulturlandskap som grunnlag for verdiskapning

- Hvilken betydning har kulturminner og kulturlandskap for oss og andre?
- Hvordan kan vi bruke og ta vare på våre kulturminner/vårt kulturlandskap?

innlegg fra Silke Hansen, Planteforsk Fureneset

Prosjekt beitelandskap, beitebruk – samarbeid – kulturlandskap

- Hva betydning har samarbeid for kulturlandskap?
- Er det mulig med en lønnsom produksjon av kjevkjøtt?

innlegg fra Aslaug Aalen, Fylkesmannen i Hordaland, landbruksavdelinga

Vi ønsker alle velkommen!

Silke Hansen
Planteforsk Fureneset

Åkrafjorden Grendeutval